

Hjelmslev Herred

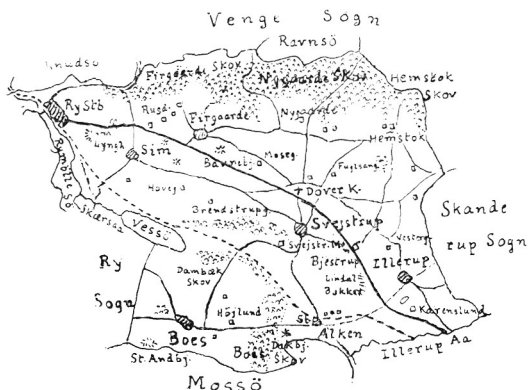
Historisk-topografisk skildret

af CHR. HEILSKOV.

(Fortsat).

Dover Sogn,

det største i Herredet (7338 Td. L.) omgives af Venge, Skanderup Sogns nordlige og vestlige Del, Skanderborg Købstadpletter, Ry Sogn (Tyrsting Herred) samt Alling og Tulstrup Sogne (Gern Herred).

Kort over Dover Sogn.

Jorderne, der er meget højtliggende og stærkt bakkede (det højeste Punkt, ved Nygaard Skov, er 115 M.), er for det meste muldlerede med Lerunderlag, i den vestlige Del dog sandede med Sandunderlag. Paa enkelte Steder findes Rødsand. Det meget naturskønne Sogn, der nu kun har 112 Td. L. Hede, har før haft betydeligt mere. Dover Hede omtales 1500 i et Tingsvidne, der siger, at Foerlev Mænd har givet Leje

til Øm Kloster for merbemeldte Hede, siden Markeskæl blev gjort¹⁾. Dover Hede nævnes endnu i 1826, da der laa et Fattighus her. Nu er dette Areal opdyrket med Undtagelse af en lyng- og kratbevokset Mose, kaldet Stormose, syd for Hemstok. Brendstrup Hede, som forekommer 1578, vil blive omtalt under Firgaarde.

Benævnte Højdepunkter (foruden Gravhøjene, der senere skal omtales) er: Skimhøj, Lynghoved, Kildebjerg, Bavnebjerg, Sønderholt Bjerg (i Nygaarde Skov), Brokbjerg, Lundhoved, Lindal Bakker, Fiskerkol, Søbjerg, Dakbjerg, Munnesbjerg (i Boes Skov) samt Lille og Store Andbjerg.

Dakbjerg er en lille isoleret Bakke paa lavt Land, overgroet med Enebærbuske og andet Krat, hvad der giver den et meget malerisk Præg. Til den knytter Folketroen megen Uhygge, og her har der altid boet Bjergfolk²⁾. Desværre har en Mand fra Aarhus bygget et Sommerhus paa Bakken med et lille Haveanlæg (!) paa Toppen, ligesom der ved Foden er anbragt en Garage. I Sommeren 1933 blev der aabnet en Restauration i Sommerhuset, saa at der dog nu ialfald er Adgang til Bakken for Publikum.

Paa Nord-, Vest- og Sydsiden omgives Sognet af Vandløb og Søer. Ved Nordgrænsen ligger den smukke, 336 Td. L. store Ravensø (1718: Rumssø!), for Størstedelen omkranset af Skove. Over denne Sø hviler den samme Stemning af drømmende Ensomhed, der præger alle Himmelbjergegnens Søer, navnlig de mindre. Denne Sø forbindes ved Knudaa med den vestligere liggende Knudsø (343 Td. L.), der kun i ringe Grad bræmmes af Skov, men derimod delvis omgives af Lyngbakker. Hvor Aaen løber ud i Knudsø, gaar den

¹⁾ Æ. d. A. I, 234.

²⁾ Angaaende Navnets Oprindelse skriver Dr. Gudmund Schütte: »Det etymologisk dunkle Dak er jeg nærmest tilbøjelig til at opfatte som Kæleform for Gudenavnet Dag... Dakbjærg vilde da svare til den store Højdeknude Dagbjærg i Fjendsherred, hvorfra kendes saa mange Bjærgmandssagn hos Evald Tang Kristensen og andensteds, med andre Ord: være viet til Urguddommen Dag.« (Troldesagn og dunkel Tale, S. 153).

gamle Skanderborg—Viborg Landevej over Knud Bro ind i Gern Herred. Her er forunderlig smukt, ikke mindst ved Solnedgang, naar Aftenbrisen kruser Vandspejlet og Søens Smaabølger klukker i Rørene mellem Elletræernes Rødder. Man ser herfra over mod de herlige, delvis kratbevoksede Lyngskrænter paa Søens modsatte Bred, og ret forude har man i Baggrunden Himmelbjergets Taarn. Af selve Dalstrøget, hvorigennem Knudaa løber paa sin Vej mellem de to Søer, giver Redaktøren af »Dansk Jagttidende«, Forfatteren C. Gowertz Jensen i 1891 følgende Beskrivelse: »Dalen er oversaat med smaa Kjær, hvor Vidien og Tørstræet kjæmper med Porsen om, hvem der kan danne det tætteste Krat, med Lyngpletter og Tørvemoser, enkelte Agre og Bakkeøer af ringe Udstrækning, med store Damme og Hængesække og endogsaa hist og her med Grupper af gamle forkrøblede Bøgepurrer, der have holdt sig paa en og andet stejl Skrænt.

Over dette Landskab kan der undertiden i Efter-sommeren hvile en egen Ro. Luften er stille, og Søernes dybe Vand er saa blankt, at Bakker og Skove uforstyrret glæde sig over Spejlbilledet af deres egen Skjønhed. Lyngen og Boghvedeageren, den mørke Porse og det afbrændte Stykke oppe paa Skrænten gaa over i hinanden, saa at Øjet ikke støder paa noget Skjær, og ikke den sagteste Hvisken af et Blad rammer Øret.«

Denne poetiske Beskrivelse har i det væsentlige endnu sin Gyldighed. Udsigten fra Dalen mod Fir-gaarde Skovs stejle Affald er betagende smuk, ihvorvel ikke enestaaende paa denne Egn.

Ved Sognets Vestgrænse ligger Birksø (121 Td. L.), der støder op til Knudsø ved Mariemunde, hvor Ry—Alling Vejen gaar over, den lille Rymølle Sø (79 Td. L.) og Vessø (107 Td. L.), hvilke to sidste forbindes ved Skærsaa (1689: Schierbroe Aa). Her gaar Vejen fra Ry og Sim over ved Skærsbro.

Vessø hørte tilligemed Venge Sø og Søballe Sø i Venge Sogn til de Søer i Skanderborg-Eggen, som Kongen 1584 fredede som sit Endelsfiskeri til sit eget Bord, hvorfor det forbødes alle, undtagen Kongens

egne Fiskere, at fiske dér. Udtrykket »Viis Sø ved Siim i Skoven i Rye Birk«¹⁾ tyder paa, at Søen dengang har været helt omgivet af Skov. Endnu findes der som Minder om den en Del Krat paa Søens Nordside. Vessø var 1722 bortforpagtet paa Livstid til Eske Haunstrup i Skanderborg. Der er næppe Tvivl om, at Søens Navn kommer af Vese, der betyder Sump, Morads.

Ved Sognets Sydgrænse breder den pragtfulde Mossø sig for Øjet, Jyllands største Indlandssø (3036 Td. L.), og paa Sydøstgrænsen flyder Illerup Aa og danner Skæl mod Skanderborg og Skanderup Sogne. Skanderborg—Ry Vejen gaar over Aaen ved Møllebro, medens en Vej fra Alken til Vrold og Fuldbro Mølle passerer Aaens Udløb i Mossø ved Vædebro.

Fra Rymølle Sø til Mossø strækker der sig fra Nordvest til Sydøst et dybt, meget malerisk Dalstrøg. Desuden er der en Del Eng og Mose langs med Illerup Aa.

Omtrent $\frac{1}{7}$ af Arealet eller 1092 Td. Ld. er dækket af Skove: Firgaarde Skov, Nygaarde Skov, Hemstok Skov, Svejstrup Skov, Dambæk Skov, Boes Skov, Søskov m. m. Om Boes Skov, der er fuld af gamle Hulveje, gaar der det Sagn, at en Kedelfører engang er slaaet ihjel dér; siden den Tid skal nogle Folk til visse Tider kunne se ham komme løbende med fire hovedløse Heste for fra Boes By gennem Skoven ad Alken til²⁾.

Frederik II forordnede ²¹/₁₂ 1572 og Frederik III gentog ²²/₇ 1665, at de fattige i Aarhus Hospital aarligt skulde have 100 Læs Brænde af »foernede« Træer og Fælder af Nygaarde Skov og ligeledes 100 Svins Olden, naar Olden var³⁾. Nygaarde- og Hemstok-Skovene bestod 1731 af god Opelskning af Risbøge, god Storskov af Eg og Bøg samt Underskov af Birk og Enebærris. I disse Skove var en stor Del Højvildt, Vildsvin og god Underjagt⁴⁾.

¹⁾ K. B.

²⁾ Evald Tang Kristensen: Det jyske almueliv V, Nr. 480).

³⁾ Hofmans Fund. II, 112—14.

⁴⁾ Saml. til jydsk Hist. og Top. 3. R. VI. 180.

I Skanderborg Lens Regnskaber 1581—82 omtales Skibing Skov, fra hvilken Rasmus Knudsen i Vengegaard solgte Træer paa Kronens Vegne; og i 1645 nævnes desuden følgende Skove: Illerup Skov, hvor Fjenden i den første Svenskekrig havde rodhugget og ombrændt 42 Ege og 216 Bøge (1625 var Skoven anslaaet til at kunne føde 30 Svin), Sim Skov, Brand-

Hulvejen mellem Boes og Svejstrup ved Boes Skov.

strup, Alken og Bjestrup Skove. I 1701 vidner en Mand paa Herredstinget, at Langdals Bæk skal være Skæl mellem Svejstrup og Bjestrup Skove. De har altsaa gaaet sammen. Atter nævnes 1731 disse Skove samt Illerup Vesterskov og Sønderskov¹⁾. Svejstrup Skov har dog dengang næppe været meget bevendt, thi 13 Aar forinden skrives: »Til Sveistrup er lidet skov som bestaaer af nogle faae gamle Træer samt lidet purr og Krat«²⁾.

¹⁾ Anf. St.

²⁾ Krigs- og Portions-Jordebog over det Skb. Distr.s Ryttergods. 1718.

I 1833 meddeles der til J. Møllers Beskrivelse over Danmarks gejstlige Embeder følgende om Dover-Venge Pastorat: »Eggen i disse Sogne har en høi romantisk Charakteer, afvexlende med store Bakker, dybe Dale, lynchbevoxede Heder, store Skovstrækninger og mangfoldige Søer. Climaet er raat og koldt. Stormen hyler som oftest over Høi og Hede. Det skal være sundt, bemærker Indsenderen [Pastor Pingel] og tilføier: Folkene her bliver ældgamle, men putride Febre hersker dog som oftest og borttrykker mange i enhver Alder. Han regner Embedet blandt de besværligste i Landet, formedelst Udstrækning, Folkemængde, Kirkernes Frastand, de adspredte Byer og de slette Veie, men tillige blandt Landets udmærket gode Kald førend Henlæggelsen af Htk. til Amtspr. L. F. Annexg. og Præstegaardsjordens Salg.«

Sognet gennemskæres af Skanderborg—Ry Landevej og af Jernbanen fra Skanderborg til Silkeborg. Om den gamle Skanderborg—Viborg Landevej, der ligeledes gik gennem Sognet, se Aarh. Stifts Aarb. 1913, S. 26—31 og Hugo Mathiessen: Viborg-Veje, S. 81—99.

Den første historiske Begivenhed, der kendes i Dover Sogn, fandt Sted i 1263 under Biskop Tyges hæftige Strid med Abbeden i Øm Kloster. Biskoppen stævnedes Abbeden til at møde sig i Dover Kirke, som var Herredskirke, for at fremvise sine Privilegier, ved hvilken Lejlighed Abbeden da lod sine Bønder møde væbnede¹⁾.

Øm Kloster har haft anseligt Gods her paa Eggen. Efter Reformationen gik det over til Kronen. Dennes Bønder i »Dofuit« (ϝ: Dofuir) Sogn beretter 1574, at medens de tjente til Øm Kloster, var der under Navn af »Jægergæsteri« bleven paalagt hver Mand aarlig at svare 1 Td. Malt, hvorfor de endnu stod indskreven i Klosterets Jordebog; da de ansaa sig forurettede derved, idet de desuden ligesom andre Bønder i Gæsteri maatte svare 3 Skp. Malt af hver Ørtug Korn, der

¹⁾ Øm Klosters Krønike i Aarh. Stifts Aarb. 1932, S. 118—19.

svarede i Landgilde, fik Lensmanden Ordre til at undersøge denne Sag, og hvis deres Fremstilling var rigtig, da at slette dem af Jordebogen for den omtalte Td. Malt¹⁾).

1587 var det galt med Korn til Udsæd, og Kronens Bønder her i Sognet bad da om at faa noget Korn tilkøbs paa Slottet. Lensmanden fik da Besked om at sælge til Bønderne i Dover Sogn og andre Kronbønder, der maatte begære det, dog skulde de give 5 Mark for hver Td. Rug og 1 Dl. for hver Td. Byg²⁾).

I 1687 fik Margrethe Krabbe, Geheimeraad og Stiftsamtmand Erik Rosenkrantz' Enke, jus patronatus til Døver Kirke tilligemed Kirketienden samt Jordskyld til Kirken af et Stykke Jord paa Illerup Mark og et Stykke Eng paa Alken Mark; desuden gaves Voksllys til Kirken³⁾. Fru Margrethe Krabbe skødede 3 Aar efter samme jus patronatus m. m. til Geheimeraad, Amtmand Christen Jørgensen Skeel. Han solgte den til Michel Michelsen Malling i Aarhus, der atter 1693 skødede Godset til Hr. Jacob Jensen Müller, Sognepræst til Dover og Venge⁴⁾).

Kongetienden af Sognet (26 Td. H.) blev 1688 tilskødet Margrethe Wilders, Fr. Werdelmanns Enke⁵⁾. Dennes Datter, Anna Cathrine Werdelmann, Enke efter Etatsr. Gothard Braem til Gjesinggaard, skødede 1703 denne Tiende til Biskop Johan Braem i Aarhus⁶⁾. Sidsnævnte overdrog den 1715 til Stedets Sognepræst Hr. Jacob Müller for 3800 Rdl. i danske Kroner⁷⁾. Han afhændede 1726 Konge- og Kirketienden af begge Sogne til Kongen⁸⁾ — og fik dem vel godt betalt. Ved Ryttergodsets Salg købtes Kongetienden 1768 af Jægermester Hans Fridrich Pultz, medens Kirketienden købtes af Cathrine Pedersdatter (Thomas Rasmussens

¹⁾ K. B.

²⁾ Anf. St.

³⁾ Kronens Skøder II.

⁴⁾ Topogr. Saml. p. Papir.

⁵⁾ Kr. Skøder II.

⁶⁾ Topogr. Saml. p. Papir.

⁷⁾ Anf. St.

⁸⁾ Anf. St.

Enke) i Nygaard, Just Rasmussen i Vrold og Anders Dyhr i Ry.

Sognet havde 1690 41 Gaarde og 4 Huse¹⁾, 1808 52 Gaarde (heraf 3 udflyttede) foruden Præstegaarden og 37 Huse. I 1859 var her 70 Gaarde og 107 Huse, heraf 20 Gaarde og 27 Huse udenfor Byerne.

I 1757 omtales Træskofabrikationen i Dover-Venge Pastorat som betydelig, men i Aftagende. Teglbrænderi og Pottemageri havde ogsaa en Del Betydning midt i forrige Aarhundrede. Om Beboerne siges, at de »er i Reglen velhavende, skikkelige og deres Præst hengivne«²⁾.

I Sognet kendes henved 180 jordfaste Mindesmærker fra Oldtiden. Ved antikvariske Undersøgelser af Nationalmuseet i 1897 fredlystes i Dover Sogn ialt 18, for Størstedelen smukke og velbevarede Høje. Flere af disse vil blive omtalt i det følgende. En stor Samling Høje strækker sig fra Svejstrup By mod Nordvest til Sim, hvor den Sydøst for denne By samler sig til en anselig Gruppe, af hvilke 5 er fredlyste (hvorfor ikke alle?). I en Præsteindberetning fra 1623 omtales nogle Gravhøje, omgivne af en Kreds af Stene langs Foden. Ligeledes nævnes enkelte store Stene (saxa magna), formodentlig Bautastene, hvor man mente, at Høvdinge laa begravede³⁾.

Om Dover Birk se Aarh. Stifts Aarb. 1920, S. 79.

Folketal:

1769	1787	1801	1834	1840	1860	1880	1890	1901	1911	1921
667	712	805	938	975	1231	1475	1545	1829	2166	2350

Byerne i Sognet er: Svejstrup, Bjestrup, Illerup, Alken, Boes, Sim, Ry Stationsby og Firgaarde.

Svejstrup

paa en Bakkeskraaning mod Syd, med Præstegaard, Missionshuset Karmel (opf. 1901) og Forsamlingshus (indrettet 1892). Oppe fra Byen har man en ualmindelig

¹⁾ Thottske Saml., Fol., 696.

²⁾ Hertz: Efterretn. om geistl. Embeder.

³⁾ Danske Saml. 2. R. VI. 155.

pragtfuld Udsigt ned over Mossø med omliggende Skove.

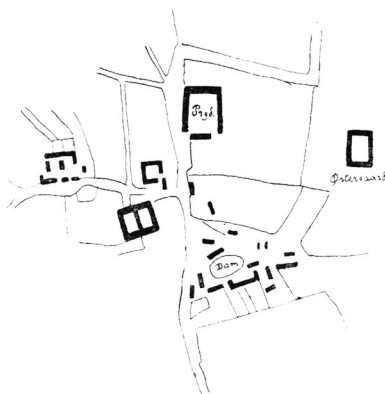
I Øm Klosters Krønike omtales Svejstrup 1267 som en Klosteret tilhørende Ladegaard paa Dover Mark¹⁾. Navnet »Sueghestorp«, hvormed Ladegaarden benævnes i Krøniken, synes at tyde paa, at Stedet er opkaldt efter en Mand ved Navn Sveger. Efter Klosterets Nedlæggelse er Ladegaarden vel bleven udstykket og delt, hvorved der er opstaaet en lille By. Her har Sognepræsterne til Dover og Venge boet langt tilbage i Tiden, i al Fald nævnes Præstegaarden 1573.

I 1578 blev Kronens Bønder i Svejstrup og Sim fritaget for at svare 5 Pund Korn aarlig af et Stykke Jord, kaldet Brendstrup Hede (se under Firgaarde), og 1595 blev Mikkel Sørensen i Svejstrup, hvis Gaard var brændt ved Vaadeild, fritaget for et Aars Landgilde²⁾.

Svejstrup udgjorde 1651 1 Helgaard og 7 Halvgaarde, 1688 6

Gaarde med Præstegaarden. I 1857 havde Byen 16 Gaarde og 31 Huse³⁾ (de udflyttede dog medregnet). Byen blev udskiftet 1779 af Landmaaler Wesenberg.

Præstegaarden, der i 1688 stod for 8 Td., 4 Skp., 2 Fdk., 1 Alb. H. efter den nye Matrikel, var ved Pastor Pingels Tiltrædelse af Embedet (1819) i faldefærdig Tilstand. Samme Mand lod den da ombygge 1820—23, paa hvilket Foretagende han anvendte c. 3000 Rdl. af sine egne Midler. $\frac{5}{6}$ 1888 brændte denne Præstegaard, hvorefter den nuværende er opført 1889.

Udskiftningskort over Svejstrup By 1779.

¹⁾ Aarh. Stifts Aarb. 1932, S. 149.

²⁾ K. B.

³⁾ Hertz: Geistl. Embeder.

Om Præstegaardens Avl skriver Pastor Pingel 1833, at Høets Hjemkørsel var yderst besværlig »formedelst en dyb, steenet og næsten upassabel Biergvei« (Vejen ned mod Boes og Alken¹).

I 1721 blev der oprettet en kgl. grundmuret Skole. Den blev mellem 1850 og 66 nedlagt og en Skole i Stedet opført ved Bjestrup.

Svejstrup Østergaard, den østligste Gaard i Byen (6 Td., 5 Skp., 3 Fdk. H.) beboedes c. 1661 af Jens Jensen², siden af Jost Knudsen, der døde 1709. En senere Beboer er vistnok den Rasmus Jensen Østergaard, der døde i Svejstrup 1762. Syv Aar efter dør Just Jørgensens Datter af Østergaard. I 1874 solgtes Gaarden af R. Christiansen til Forvalter Jens Sørensen af Ry for 27,000 Rdl., derefter gik den 1878 over til A. B. C. Lund, der i 1882 solgte den for 63,000 Kr. til Landbrugskandidat, senere Direktør, Anders Nielsen, den vidt bekendte Foregangsmand, især paa Andelsvæsenets Omraade, Udgiver af »Lommebog for Landmænd«, Redaktør af »Andelsbladet«, mangeaarig Formand for Skanderborg Landboforening, Folketingsmand m. m., R. af Db., f. paa Jægergaarden i Ry 1859, † 1928. Gaarden, paa hvilken drives kreaturløst Landbrug, ejes nu af Direktør Niensens Enke.

Paa Svejstrup Østergaards Mark ved Landevejen er rejst et Mindesmærke for Anders Nielsen, bestaaende af en stor Stenblok med Portrætmedaillon i Kobber. Paa to mindre Stene forneden staar:

DU GAV SOM SÆD TIL DANMARKS JORD
DIN ILD DIN TRO DIN VARME RØST
NU SPIRER KÆRNEN I DET SPOR
MED RIGE FOLD TIL FREMTIDS HØST

DE DANSKE ANDELSFOLK REISTE I TAKNEMLIGHED
DETTE MINDE

Et Fattighus fandtes i Byen 1845.

I Svejstrup skal der have ligget en stor Sten, hvor-

¹) Møller: Danmarks geistl. Emb. IV.

²) Fredr. III.'s Matrikel.

om fortælles, at den var kastet af en Trolld paa Boes Mark efter Dover Kirke, fordi »han tykte, den klingrede vel højt«. Ogsaa paa denne Sten mente man (ligesom paa de tidligere Stene i Jeksendalen og ved Mesing) at se Mærker af en Haand¹⁾. Imidlertid maa Stenen forlængst være forsvunden, da jeg forgæves har efterlyst den.

Paa en Eng, der hører til Byen, kaldet »De Dødes Stykker«, beliggende i Nærheden af Boes Skov, er der slaaet en Kræmmer ihjel. Morderen rejste til det holstenske og var borte i flere Aar. Da han tror, at Sagen er glempt, rejser han tilbage til Svejstrup og kommer i Tjeneste hos den Mand, der ejede Engen. Da han en Dag er ude at slaa Græs, hugger han med Høleen i et Ben, saa der spruder Blod op i Ansigtet paa ham. De andre Slættefolk ser det, og nu bekendte Manden, at det var ham, der havde slaaet Kræmmeren ihjel²⁾.

Paa Svejstrup Mark ligger Gravhøjene Bavnehøj (113 m), Spillehøj, Spidshøj, Rebshøj, Lundhøj og Søjhøj. I Lundhøj fandt Peder Johansen af Svejstrup c. 1830 et Bronze-Haandtag til en Daggert eller et lille Sværd fra den hedenske Tid, prydet med baandformige Ornament³⁾.

Marknavne 1683:

Ballefald, Balraven, Boes Kirkes Stieg, Branstrup, Byfaldet, Dybdalsdam, Elletoft, Eseballe Fald, Fiskerkold, Kirkedals Fald, Kirkefald, Langefald, Lundagre, Løseballe, Møllefaldet, Nydam, Nørmark, Schiffolds Hiørnings Fald, Schortballe. Skavmaas (!), Skovkrogen, Tjørnehøgs Vang, Vestertoft.

Bjestrup

er i Grunden ikke nogen egentlig By; dog findes her netop syd for Skanderborg—Ry Landevej en lille Række sammenbyggede karakteristiske gamle Huse. Nær ved er Brugsforening og Bageri og øst for Byen en Skole.

¹⁾ D. F. S. 1906—31 b. 2159.

²⁾ Evald Tang Kristensen: Det jyske almuoliv V, 475.

³⁾ Tidsskr. f. nord. Oldkynd. I, 209.

I 1651 var Bjestrup kun en enkelt Gaard, der 1688 beboedes af Brødrene Niels og Anders Knudsen, begge Rytterbønder. Endnu i Holbergs Geographie ved Jonge (1777) siges det, at »Bidstrup« er en eneste Gaard, skønt der umiddelbart efter tales om »Bidstrupbye«. I 1857 fandtes her 3 Gaarde og 10 Huse, dog Udflyttere medregnet.

Skolen, der er oprettet omkring Midten af forrige Aarhundrede, brændte 1877 og blev genopbygget Aaret efter samt udvidet i 1894.

Bjestrupgaard, ved Siden af Skolen, ejedes 1828—56 af Jacob Knudsen, hans Søn Jørgen Jacobsen havde den derefter til 1885, hvilket Aar den overtoges af den nuværende Ejer, Sognefoged Jacob Jørgen Jacobsen.

En Gravhøj paa Bjestrup Mark kaldes Vejshøj (fordi den ligger ved den gamle Skanderborg—Viborg Vej). Sammesteds omtales i Jonges Geographie af 1777 en Stensætning fra Oldtiden, kaldet Jynovnen, hvor en stor Sten (Overligger), saa bred, at 30 Mand kunde sidde paa den, var lagt ovenpaa 9 mindre Sten. I samme Værk tales der om en ottekantet (!) Gravhøj fra de hedenske Tider¹⁾. Jynovnen blev sløjfet ved Anlægget af Skanderborg—Ry Landevej. Man var ikke mere pietetsfuld dengang end nu.

Et Stykke Jord i Bjestrup kaldes 1732 Rodenhauge.

Illerup,

en lille, højt beliggende By med et meget gammel-dags og idyllisk Præg, nu ensom og afsides, medens forhen den gamle Skanderborg—Viborg Landevej gik gennem Byen. Ved denne har ligget en Vindmølle.

Illerup har oprindeligt udgjort et selvstændigt Sogn. Det omtales 1317, da en vis Palno og hans Broder Niels skødede nogen dem tilhørende Ejendom »vdj Egeltorp sognen liggendis« til Øm Kloster²⁾. Endnu ¹⁶/₁ 1573 tales der om Illerup Sogn, men ²⁷/₆ samme Aar nævnes »Illerup i Dover Sogn«. »Ylldrup« Kirke, der var

¹⁾ V, 693.

²⁾ Æ. d. A. I, 235.

indviet til St. Crispinus og St. Crispinianus¹⁾ nævnes i en Regnskabsbog over Landehjælpen 1524—26²⁾. Den var 1552 nedlagt og 1623 helt forsvunden. Dens Plads maa have været vest for Skanderborg—Viborg Vejen mod Syd i Illerup By paa »Kirkegaardsbakken«, hvor der ogsaa er fundet Skeletter. En Søjlekapitæl af Granit, nu i en Have i Skanderborg, skulde ifølge »Trap« være herfra. Det har dog vist sig, at Kapitælen stammer fra Øm Kloster³⁾.

Om Illerup By i Middelalderen haves iøvrigt kun faa Efterretninger. 1328 skødede Johannes Kirspingsen al sin Ejendom i »Egetorp« (s: Egeltorp) Mark til Kronen; og 1416 meddeler et Synsbrev, at Illerup Mølledam »opstier« mere end 1 Læs Eng til Illerup, som ligger til Øm Kloster⁴⁾. (Om Illerup Mølle se iøvrigt Aarh. Stifts Aarb. 1920, S. 106—07).

²⁸/₂ 1572 udgik der aabent Brev om, at Kronens Bønder i Illerup, der nu var lagt til Skanderborg Slot og brugtes som Ugedagsmænd, herefter maatte være fri for at svare Gæsteri, Fodernød, Landgildeved og Brændesvin til Slottet⁵⁾. Aaret efter fik Jens Lauritsen, der en Tid lang havde tjent som Kældersvend paa Skanderborg Slot og skikket sig vel, Fæstebrev paa Livstid paa den Gaard i Illerup, som Søren Kældersvend sidst boede i⁶⁾. Lensmanden i Skanderborg Len fik 1620 Ordre til at lade Kronens Bønder i Illerup, »dog ikke ment hermed de selvegne Bønder«, faa det Stykke Jord i Fæste for Landgilde, som Niels Rasmussen og Jens Jørgensen i Illerup havde opladt til Herluf Pedersen i »Tørrit«⁷⁾, hvis de vil give lige-saa meget i Fæste og Landgilde, som denne tilbyder.

En Kirkejord i Illerup købtes ved Ryttergods-Auktionen 1768 af Cathrine Pedersdatter i Nygaard (Enke

1) Danske Saml. II. R. VI, 155.

2) Danske Mag. 4. R. II, 41.

3) Meddelt af Overretssagfører Chr. Holtet, Skanderborg.

4) Æ. d. A. I, 235.

5) K. B.

6) Anf. St.

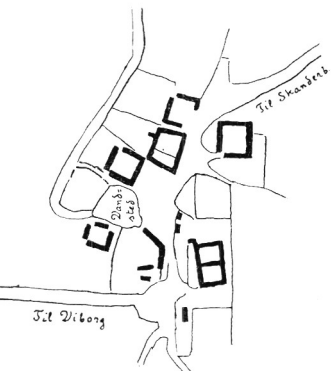
7) I Registret til K. B. staar der efter Tørrit »Hjelmslev (?) Herred«. Skulde det ikke snarere være Tørring i Gern Herred?

efter Thomas Rasmussen), Just Rasmussen i Vrold og Anders Dyhr i Ry.

Paa Illerup Mark blev der $\frac{30}{4}$ 1808 holdt Vagt ved en Bavne i Anledning af Krigsurolighederne¹⁾.

En stor Del af Byen brændte c. 1836, hvorefter flere Boliger blev udflyttede²⁾. Byen er derfor nu kun lille. 1688 og 1761 bestod den kun af 7 Gaarde. I 1857 var her 13 Gaarde og 37 Huse, Udflyttere iberegnet³⁾. Paa samme Tid fandtes her en Hjælpekole⁴⁾.

Paa Egnen finder der et Sagn om, at der paa Matr. Nr. 12 b af Illerup har ligget en Gaard, ejet af en Mand ved Navn Hjelm, der til Bod for et Mord byggede Dover Kirke (se under denne). Ved Drængravning i Slutningen af forrige Aarhundrede fandtes Brudstykker af hugne Sten samt en muret Brønd.

Kort over Illerup By 1817.

Paa Illerup Møllens Mark undersøgte i 1897 en Høj ved Hans Kjær. Heri fandtes en Stengrav, antagelig fra den ældre Bronzealder. Ovenover fandtes en anden Grav⁵⁾.

Marknavne 1683:

Barevejs Agre, Blokker ved Mølskov, Byfald, Dalsfald, Findelsfald, Foerlevskovfald, Gammelvædis Fald, Gieldalsfald, Haldagersfald, Hedeagre, Kirkehøjs Fald, Knoldfald, Krogagers Fald, Kurkærs Blokker, Ladebanken, Langby Rulle, Lycheagre, Lyche-fald, Moseblokker, Puszigs Agre, Rambjerg Krog, Rumands Blokker, Rævhøjs Fald, Smedeblokker, Stenhøjs Fald, Svinegravs Krog, Trandblokker, Tuertforbjerg, Tværblokker, Tværfald, Vads-Blokker.

Alken,

bestaaende af gamle Alken (nu 3 Gaarde) og den nærliggende lille Alken Stationsby med Jernbane- og

¹⁾ Det Leegaardske Manusk., Aarhus.

²⁾ Schythe: Skanderb. Amt, S. 190.

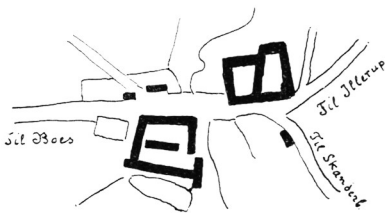
³⁾ Hertz: Geistl. Emb.

⁴⁾ Trap: Danm. 1. Udg.

⁵⁾ Aarb. f. nord. Oldkynd. 1898, S. 90.

Telegrafstation, Forsamlingshus, Andelsmejeri (op. 1893), Brugsforening og Købmandsforretning. Fra Jernbanestationen fører et Spor til Mossø, hvor Cellulosen fra Klostermølle ved Søens Sydside omlades.

Byen skrives 1490 »Alcken«. I 1581 fik Anders Jostsen i Alken Tilladelse til frit at fiske i Alken Aa (Allerup Aa?) og Mossø med Ruser og Garntener, men ikke med Vaad eller lignende Fiskeredskaber. Fem Aar efter fik Anders Pedersen Fisker, der en Tid lang havde tjent Kongen til dennes Tilfredshed, uden Indfæstning en Kronens Gaard i Alken og maatte indtil videre være fri for Ægt, Arbejde og anden Tyngde af den. Han skulde saa til Gengæld have Tilsyn med Kongens Fiskedamme, Diger og andre Fiskevande ved Skanderborg Slot og andetsteds i Lenet, han skulde fiske og i andre Maader lade sig bruge

Kort over Alken 1817.

i Fiskehaandværket, naar Lensmanden tilsagde ham. 1608 fik han Stadfæstelsesbrev paa Livstid paa Kronens Part af Korntienden af Venge Sogn¹⁾.

Alken bestod 1688 af 2 Gaarde (Tvillinggaarde?), 1857 af 4 Gaarde og 3 Huse. Nu ligger her paa den gamle Bys Sted 3 Gaarde og et Par Huse.

Alken Vestergaard ejedes i en lang Aarrække af Kristoffer Ernstsøn (Søn af den forrige Ejer Ernst Eskildsen, der døde i Alken 1851), som 1894 solgte Gaarden til den nuværende Ejer Hans Hansen.

Alkengaard (6 Td., 4 Skp., 1 Fdk.) beboedes 1543 af Jost Andersen. Han blev da tilligemed to andre Mænd stævnet af Jens Lassen i Hammel for en Gaard »som the tillsagde hannom och icke kunde bestaa hannom then, men kom ther mett vdj schade« at møde paa Viborg Landsting. To Aar efter stævnes Jost Andersen i »Alkringgaardt« og to andre til at møde i Viborg Mandag post [festum] purificationis²⁾.

¹⁾ K. B.

²⁾ Danske Mag. 4. R. I, 54, 155.

1575 levede hans Enke, Anne Justis, og Gaarden kaldtes da Øm Klosters Gods. Hendes Søn var den ovenfor nævnte Anders Jostsen, som altsaa maa have haft Gaarden i Fæste efter Moderen. I 1609 hedder Beboeren Lauritz Fischer. Han havde da Gaarden kvit og frit ad gratiam. 1625 og 35 var Gaarden fæstet af Peder Lauritzen (utvivlsomt Lauritz Fischers Søn) og Ove Poulsen¹).

I senere Tid har Alkengaard været ejet af Troels Andersen, hvis Datter 1830 blev g. m. Iver Christensen. Dennes Enke blev 1855 g. m. Ole Pedersen (Sjelle). Han solgte 1881 Gaarden til Johan Leth-Espensen, der havde den i c. 35 Aar. L.-E. solgte Gaarden til Døssing, der havde den et Par Aar og 1921 solgte den til den nuværende Ejer Theodor Brigsted. Natten mellem 13. og 14. Jan. 1931 brændte Udbygningerne til Gaarden, hvorved desværre 81 Dyr indebrændte. Ilden var paasat af en 14-aarig Pige.

Alken Østergaard ombyggedes 1873 af Ole Pedersen Laven. 1889 solgte en Madsen den til Forvalter Jensen for 47,000 Kr., og 1893 solgte Ejeren af Ry Krogaard den til P. Lind, hvis Enke 1901 afhændede den til Ole Schouenborg. Sidstnævnte solgte den 1911 til et Konsortium til Udstykning. Siden har Gaarden tilhørt J. J. Brigsted af Karenslund, der solgte den til E. Kyhl. Denne overdrog den 1918 til Svend Stoklund, som atter 1923 afhændede Gaarden til N. Nielsen.

Den fjerde Gaard i Alken, der havde meget gamle Bindingsværksbygninger, blev omkring 1917 eller 18 nedrevet. Den tilhørte i c. 25 Aar Jørgen Sørensen og nu tilsidst ovennævnte Jens Jensen Brigsted.

Sydvest for Alken findes en Gruppe af Høje, af hvilke en indeholder et større Stenkammer.

Marknavne 1683:

Afvelgaards Fald, Alkenfald, Alken-Halds Fald, Dald-Agre, Gammel-Ruen, Hafstub-Fald, Haldagre, Hedeagre, Huolbrod, Højholt, Lille og Store Hedagers Fald, Linddals Fald, Mae-Ager, Mellem Højene, Overlunds Agre, Ruen, Snopkærs Krogfald, Sundgrafs Fald, Søberevang, Søbergs Fald, Tosis Balefald, Vetfald.

¹) Skanderb. Lens Regnsk.

Boes

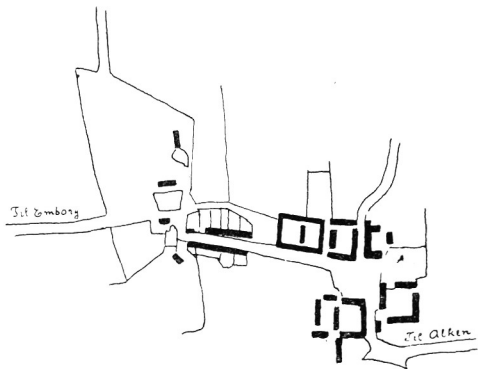
med Skole, Forsamlingshus og Brugsforening, en meget højtliggende og ganske malerisk By med gamle Bindingsværkshuse tæt langs Vejen, dannende et typisk østjydske Gadebillede, som nu bliver sjældnere og sjældnere.

Byen, der vistnok er af meget gammel Oprindelse, har jeg dog ikke set omtalt før $\frac{3}{10}$ 1559, da der udstedtes Fredebrev for Peder Mikkelsen i Boes, som havde ihjelslaaet Peder Jude sammesteds. Fem Aar efter fik Jørgen Ugerup Følgebrev til Lauritz Sørensen i Boes¹⁾.

I det 17. Aarhundrede levede i Boes en »erlig oc vel-fornemmen« Mand Hans Bærentsen, der var Medundertegner af Præsten Michel Rasmussens Kaldsbrev 1631. Hans Søn Jens Hansen blev Fæster af Ry Mølle og døde ung. Faderen lod 1656 bestyrelse en Ligsten »paa hans hierte kiere Søns salig Lig«²⁾.

Boes By (dengang 4 Gaarde og 1 Hus) var c. 1660 pantsat til Chr. Fischer i København³⁾. Byen med Skov købtes ved Ryttergodsauktionen 1768 af Borgmester Rasmus Erichsen Møller i Aarhus. Her fandtes 1857 7 Gaarde og 30 Huse. En Mølle i Boes brændte for omkring en Snes Aar siden.

I Boes skal der have ligget en Kirke eller et Kapel. I en Præsteindberetning fra 1623 omtales Spor af Kirkegaarden og at Folk kaldte den »den gamle Kirkegaard«.

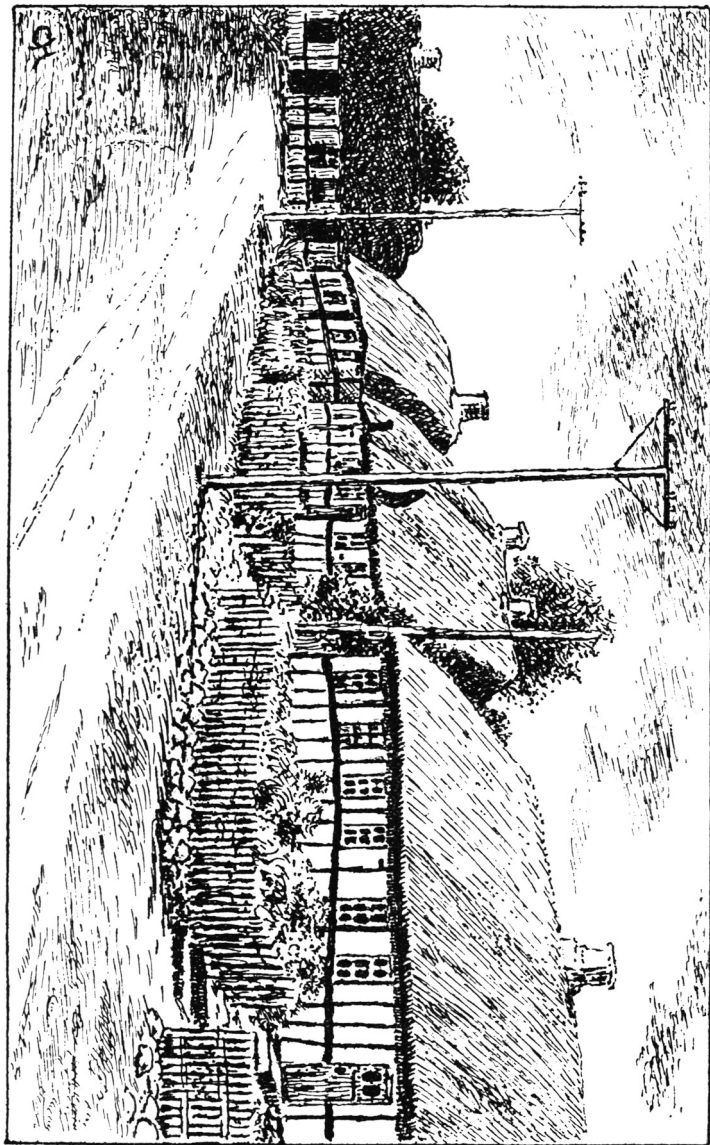

Udskiftningskort over Boes By 1780.

¹⁾ K. B.

²⁾ Se Aarh. Stifts Aarb. 1917, S. 111—13.

³⁾ Fredr. III.'s Matrikel.

Bygaden i Boes.

Enhver Tradition om Kirke og Kirkegaard var allerede 1837 forsvunden; dog er der paa Bakken i den vestlige Udkant af Byen fundet Kalk- og Murbrokker samt Menneskeben; uden Tvivl har Kirken staaet her.

Skolen er oprettet senest 1860. Den nuværende Bygning er opført 1900.

Boes Søgaard, østligst i Byen, ejedes i sin Tid af Jørgen Thomassen til 1846, derefter af Svigersønnen Rasmus Sørensen, hvis Enke 1849 giftede sig med Jens Madsen. Dennes Søn, Rasmus Jensen, overtog Gaarden 1893 og solgte den 1921 til Chr. Andersen. Den ejes nu af Niels Andersen.

Byens gamle Smedie, bygget i 1740'erne af Granitflækker med Bindingsværksgavl fra 1822, ligger i den vestlige Udkant i Byen, men blev i December 1932 tildels ombygget, saa den nu er et slemt Skur at se paa¹⁾. I Nærheden af Smedien fandtes en gammel Vippebrønd. Den er nu erstattet af en Pumpe, men det gamle Hejseværk staar der dog endnu.

En Meddeler har fortalt til Evald Tang Kristensen, at der omkring 1820 har ligget noget »Taterkram« i Boes. En Kone blandt dem fødte i en Lade et Barn, som blev døbt i Dover Kirke²⁾.

Ved Boes blev 1859 sløjft en Kæmpehøj kaldet Løverhøj³⁾.

Marknavne 1683:

Alkenkrog, Anders Grøns Agre, Beltzeragre, Blechfald, Bredeblokker, Bøgerods Fald, Eskeknolds Ager, Gravsten-Blokker, Kierlingedals Agre, Klosterfald, Langager, Leridsdals(?) Agre, Lillevang, Moseblokker, Munkhule Agre, Pugelunds Agre, Raaagerkrogs Ager, Rughierig Agre, Sandblokker, Schands Hauge, Skavblokker, Stakketblokker, Søblokker, Søjhøjs Fald, Søskov Agre, Under Bjergene.

Ved Boes nævnes 1761 Woergaards Eng; 6 Aar efter omtales den igen som Voergods Eng, og desuden tales der om Voer Ladegaards Eng.

¹⁾ Billede og Beskrivelse af Smedien findes i Ugebladet »Landet« 12.—8.—1923.

²⁾ Jyske Folkeminder V, Nr. 586.

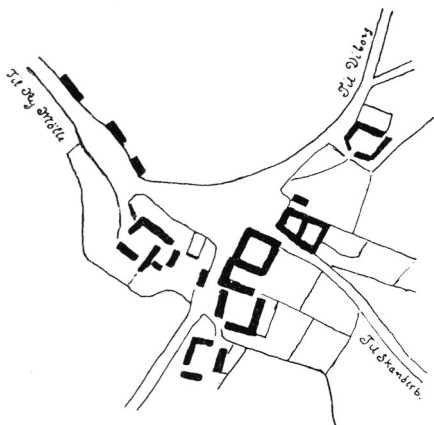
³⁾ Indberetn. til Nationalmuseet.

Sim

med Forsamlingshus.

Byens Navn har formodentlig noget at gøre med Sig (s: Sump, Kær), enten Navnet nu oprindeligt har været Sig-um eller Sig-heim. Det passer da ogsaa godt med, at der nord for Byen er en sid Engstrækning.

Sim nævnes vistnok første Gang 1338, da Adser Boesen og hans Søn Torkil Adsersen skødede en Gaard i »Seen« til Kronen¹). Senere hører man sjældent noget om Byen. 1578 havde Kronens Bønder i Sim en

Kort over Sim By 1817.

Strid angaaende Fædrift paa Brendstrup Hede, hvorom under Firgaarde. I 1617 fik Jens Jensen, Møller i Ry Mølle, aabent Brev om, at han indtil videre kvit og frit maatte bruge den ved Møllen paa »Simb« Mark liggende Toft, som er indelukket, og som han en Tid lang havde haft i Brug²).

Sim By, der i 1651 bestod af 5 Helgaarde, 2 Halvgaarde og 1 Bol,

var i 1660'erne af Kronen pantsat til Christian Fischer i København, senere Ejer af Silkeborg. En af Gaardene paa den Tid beboedes af Birkefogden i Ry Birk, som var fri for Landgilde. I 1857 var der i Sim og paa dens Mark 11 Gaarde og 15 Huse.

I Marts 1689 blev en Rytter, Hinrich Abelmann, af Oberst Borchert v. Debitz's Kompagni, fundet død paa Sim Mark ved den nordvestre Ende af Vessø. Ved Undersøgelse viste det sig, at Næsebenet var knækket, og han havde 7 aabne Saar i Hovedet, som var frembragt med et skarpt eller kantet Redskab. Paa hans bare Krop fandtes mange blaa Pletter. Simen Andersen

¹) Æ. d. A. I, 235.

²) K. B.

³) Fred. III.'s Matrikel.

i Sim »vandt« ved sin højeste Ed og med opholden Finger, at han den 1. Marts havde sat et »Knubskib« ved Skærbro ved den nordvestre Side af Søen, hvor Rytteren blev funden, og da han samme Dag om Morgenen ved Solopgang kom til Søen, var hans Skib udskudt fra Land og flød paa Søen, og et andet Knubskib stod optrukket paa Landet i Stedet. Det tilhørte Niels Jensen i Sim, og stod samme Niels Jensens Knubskib om Aftenen nede i Skærbro Aa ved Skærbro Elle. Samme Nat blev et Garn optaget, som havde ligget i Skærbro Aamunde i Vessø. Simen Andersen vandt endvidere, at Thomas Andersen i Sim var »udi Røgte« for at have slaaet Rytteren ihjel. (Flere Personer vidner det samme). Nu kom Thomas Andersen i Forhør. Han vandt »ved hans højeste Helgens Ed«, at Aftenen før Rytteren blev funden død, var denne i hans Hus, medens Th. A. laa syg i sin Seng. Da var der en, der sagde (om Rytteren): »Hvor længe mon den Spøgelze Vilde Side her«. Da svarede Rytteren: »Har i ont af at Jeg er her, da schal Jeg vel gaa bort«. Noget efter gik Rytteren, man vidste ikke hvorhen. Thomas Andersens Kone og Broder bevidnede, at Th. A. ikke var af sin Seng om Natten. Det mentes dog, at han havde været ved Søen om Morgenen. En anden Rytter af Debitz's Kompagni, Hinrich Struchmann, vidnede (paa tysk), at den afdøde om Morgenen havde været sammen med Thomas Andersen, der havde lovet at vise Abelman, hvor der var godt med Fisk. Th. A. undskyldte sig dog med Sygdom og sejlede over til den modsatte Bred. En Korporal, Jens Bertelsen, afgiver ligeledes Vidnesbyrd paa tysk. Den langvarige Retssag synes ikke at have ført til noget positivt Resultat. Den er vel som saa mange andre Kriminalager paa de Tider løbet ud i Sandet¹⁾.

Nogle Aar senere, Januar 1698, blev »et Karls Mennische« fundet druknet i Knud Aa »ved Siem Land«. Der blev optaget Forhør, men det blev anset for sandsynligt, at den afdøde var omkommen ved at falde i Aaen i Mørke, da han gik fra Ry Mølle, hvor han havde været Dagen før han blev fundet. Om et andet mystisk Ligfund i samme Aar nogle Maaneder senere beretter Edv. Egeberg i Aarh. Stifts Aarb. 1922, S. 160—61. Dette Drama udspillede dog ikke paa Hjelmslevs Herreds Omraade.

Søren Jørgensen i Alken har berettet til Evald Tang Kristensen, at ved den gamle Landevej mellem Dover Kirke og Sim har været en Sten med Aarstal paa. Det var det Aar, da Kvægsygen var her (1763). Dette havde en Hyrde fra Sim hugget ud; senere blev Stenen gravet ned ved Vejen²⁾.

Bolet hedder en Gaard i Sim By, der 1750 beboedes af Jacob Nielsen, ifølge en Indskrift paa en Bjælke:

¹⁾ Hjelmslev Herreds Tingbog.

²⁾ Evald Tang Kristensen: Det jyske almueliv I, Nr. 77.

»Jacob Nielsen og Ane Jensdatter. 1750«. Deres Søn, Jens Jacobsen, havde Gaarden c. 1810—45; hans Søn, Jacob Jensen, overtog den efter ham, og efter hans Død sad Enken ved Gaarden til 1875, da hun overdrog den til Svigersønnen, Sognefoged Jørgen Jensen. Han havde den til 1919. Efter ham fulgte Jacob Laursen, der solgte Gaarden til den nuværende Ejer, Erik Isager.

Sim Søndergaard var fæstet eller ejet af Rasmus Gertsen 1825—64, derefter af Svigersønnen, Jørgen Pedersen, 1864—93. Dennes Søn, Peder Pedersen, overtog derefter Gaarden, der 1929 ejedes af Georg Nielsen og nu af Jens Rasmussen. Stuehuset til Gaarden, der ligger sydligst i Sim By, brændte i Sommeren 1929.

Det kunde se ud til, at der i fordums Tid er bleven holdt Skole her i Byen, thi 4. Søndag i Advent 1744 blev en »Knud Skoleholder« af Sim begravet, 70 Aar gl.

Paa Sim Mark ligger Kæmpehøjene Skephøj, Toskephøje, Tippethøj, Haardalhøj, Brunhøj, Fladhøj, Mulhøj, Maglehøj og Alkenhøje. Derimod er Ormehøj sløjfet i forrige Aarhundrede og Knudhøj for nogle Aar siden. Den laa ved Knudbro, hvor der nu ligger et nyt Hus. Mulhøj blev for nogle Aar siden privat udgravet. Der fandtes et Gravkammer, hvori bl. a. et Broncesværd.

Marknavne 1683:

Bregenkrog, Bræager, Graasten-Blokker, Heeszel-Krog, Holdagre, Kielagre, Kielbierre Krog, Kirkevangen, Lillevang Fald, Lund-Høel, Lundlangs Fald, Magelhøffs Vang, Melddale, Meldvejen, Mideldals Fald, Midtfaldet, Møllefald, Nedenfor Højen, Orms Krog, Ribber Kalhoed, Simmens Hede, Smaablokke-Fald, Søagers Vang, Søblokker, Vandsted-Heden, Vildtballe.

Ry Stationsby,

Herredets yngste og tillige største By (Skanderborg fraregnet) med Filialkirke, Kommuneskole, Folkehøjskole, Husholdningsskole, teknisk Skole, Plejehjem, Alderdomshjem (opf. 1928), Læge, Dyr læge, Hotel Ry, Afholds- og Turisthotel, Højskolehjem, Biografteater,

kaldet »Ry Teater« (maaske Byens eneste lidt særprægede Hus), Købmandsforretninger, Bageri, Vindmølle, Savmølle, Trævarefabrik, Haandværkere, Markedsplads, Sparekasse, Filial af den danske Andelsbank, Jernbane-, Telegraf- og Telefonstation samt Postekspedition.

Byen er opstaaet efter Skanderborg-Skern Banens Anlæg 1871. I 1868 skrives: »Forinden man kommer til Rye Mølle [fra Dover Kirke] begynder en tung, sandet Vei, som fører igjennem en meget skarp Egn, hvor Vei og Mark gaae i Eet¹⁾. Man faar af disse Linjer ikke Indtryk af, at man befinder sig paa Stedet for en af Danmarks smukkeste beliggende Landsbyer (hvis ret ordinære Stationsbygader man dog til en vis Grad forsoner sig med for de henrivende Omgivelsers Skyld). Navnlig er Udsigten oppe fra Højderne mod Øst ned over Byen med Søerne og den højtliggende Ry Nørreskov ganske storslaet. Faa Steder i Landet mindes man saa stærkt om Bjergnatur som her. Intet Under, at Ry efterhaanden er blevet en ret udpræget Turistby.

Byen havde 1890 229 Indbyggere, 1901 79 Huse og 596 Indb. I 1906 var Indbyggernes Antal vokset til 699, i 1916 var her 150 Huse og 825 Indb., i 1921 168 Huse og 1035 Indb.

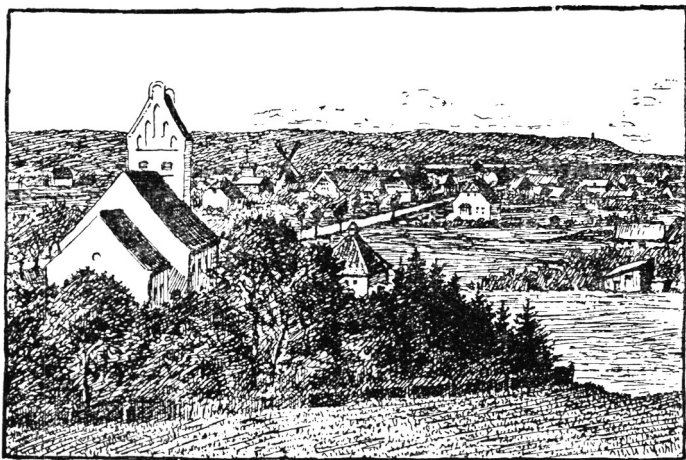
En Kro blev opført i den senere Ry Stationsby i 1870, Aaret før Banens Aabning. Den blev saaledes Byens første Bygning. Efter at have bestaaet en Del Aar brændte den 1894 og blev derefter ombygget til det nuværende Hotel Ry.

I den vestre Ende af Byen fandtes før et gammelt Hus, der 1912 blev flyttet fra Emborg og opført i sin oprindelige Skikkelse af Munkesten og Egetømmer fra Øm Kloster. Huset, der ejedes af en Privatmand, udgjorde et Museum for gammelt Bohave. Det blev 1932 flyttet til »Taterhytten« ved Svejlbæk.

Fra Ry Stationsby er der om Sommeren Damp- og Motorbaadsforbindelse med Himmelbjerget, Silkeborg og mellemliggende Anløbspladser.

¹⁾ J. Hylling: Touristen i Jylland.

Ry Fialialkirke er opført 1909 (Arkt. Kühnel) og indviet $31/10$ samme Aar. Den er i Rundbuestil og bestaar af Skib og Kor samt Taarn med Saddeltag. Hele Kirken er hvidkalket og tækket med rødt Tegl. Altertavle med Maleri af Poul Steffensen. Paa Alterstagerne, skænkede af Dr. med. Isager, Ry, staar et Bomærke i et Skjold, men intet Aarstal. Ny Lysekrone. Døbefont af Kridtsten. Ved Korbuen 2 Granit søjler. Bjælkeloft. Paa Klokken (fra Frue Kirke i Aarhus) staar: GUD

Ry Stationsby set fra Øst.

ALENE ÆREN. 1594. 1881. Det vil altsaa sige, at Klokken er omstøbt i sidstnævnte Aar

Den gamle Skole i Ry blev oprettet 1884. Dens Lærer var til 1899 A. Grand (senere i Holsted Efterskole). Den nye Skole oprettedes 1899, var i 2 Aar Privatskole og blev da fra 1901 Kommuneskole. Denne er i den senere Tid betydeligt udvidet. Dens Førstelærer har hele Tiden været Peder Kristian Fjeldsted.

Folkkehøjskolen har paa en Maade sin Oprindelse fra et Forsamlingshus, der blev rejst 1883 særlig paa Foranledning af Lærer J. A. Meldgaard. Da Højskolen nemlig blev bygget i 1892, blev Forsamlingshuset anvendt som dennes Gymnastikhus. Skolens

første Forstander blev Helge Hostrup. Dennes Fader, Digteren Jens Christian Hostrup, indviede Sønnens Højskole i Efteraaret 1892.

Da Helge Hostrup i 1905 blev Redaktør af »Jydsk Morgenblad« i Aarhus, efterfulgtes han som Forstander af Rasmus Bording, en Bondesøn fra Emborg, indtil denne i 1928 afløstes af Johannes Terkelsen.

Ry Sanatorium, syd for Byen ved en Granplantage, er Nationalforeningens første Kvindeseminarium for tuberkuløse, oprettet 1903.

Firgaarde

med Skole, Fattiggaard (opr. 1880), Børnehjem (opr. 1887) og Brugsforening. Tidligere fandtes her en Mølle.

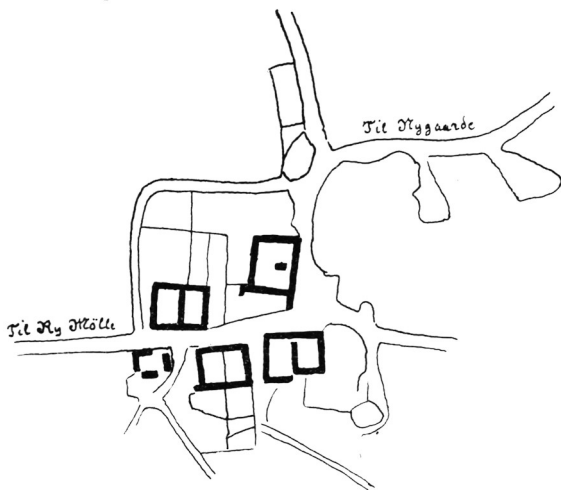
Byen kan ifølge sit Navn ikke være af ældgammel Oprindelse. Jeg har første Gang truffet den i 1578, da Kronens Bønder i »Firegaarde« havde en Strid med deres Standsfæller i Svejstrup og Sim. Aarsagen var følgende: Mellem de tre Byer laa et uopdyrket Areal, kaldet Brendstrup Hede. Her havde Bønderne i Firgaarde hidtil haft fri Fædrift, medens de Svejstrup og Sim Mænd havde svaret 5 Pund Korn af Jorden, hvilken Afgift de nylig var bleven fritaget for. Da nu Bønderne i Firgaarde beklagede sig over, at deres Fæller i de to andre Byer vilde forbyde dem deres fri Fædrift, afgjordes Sagen saaledes, at de Firgaarde Mænd som hidtil fik fri Fædrift lige med de to andre Byer¹⁾. Over 100 Aar efter blev Stridsøksen gravet op paany; men 1698 kom det til Forlig mellem Svejstrup, Sim og Firgaarde Mænd om »Brandstrup Mark«²⁾.

I 1590 boede der en Søren Jude i Firgaarde. Han omtales Aaret efter som Dyrevogter i Skanderborg Len. Samme Mand klager over, at han ikke længere maa beholde sin Gaard, som han havde faaet kvit og frit af Frederik II. Han blev da fritaget for Ægt og Arbejde af Gaarden mod flittigt at beride Skovene. 1593

¹⁾ K. B.

²⁾ Hjelmslev Herreds Tingbog.

fik Lensmanden Ordre til at lade ham være fri for dette Aars Landgilde, da hans Gaard var brændt, og sætte ham til Dyrevogter i Skovene deromkring, »saaledes som han hidtil har været«. Aaret efter blev han fri for Landgilde, Ægt og Arbejde af Gaarden og fik aarligt 16 Dl. i Løn af Slottet. I 1600 kaldes han Søren Yde; han faar da Bestalling som Skovrider i Hjlemslev og Framlev Herreder med en aarlig Løn

Kort over Firgaarde By 1817.

af 16 gamle Dl., Foder og Maal paa en Hest og sin Gaard kvit og frit. Han nævnes atter 1614, da han og Jens Sørensen i »Fergaard«, begge Kronens Tjenere, der havde lidt Skade ved Ildebrand, blev fritaget for et Aars Landgilde og fik gratis Bygningstømmer til Gaardens Genopbyggelse¹⁾.

Andre Slotspersoner fra samme Tidsperiode var Peder Skriver 1581 og Jacob Simonsen Kældersvend, der 1599 fik en Gaard i Firgaarde i Fæste af Kronen²⁾.

Byens oprindelige 4 Gaarde benævnes i 1651 som 3 Helgaarde og 2 Halygaarde. Omkring 1660, da Byen var pantsat til Chr. Fischer i København, var her 4

¹⁾ K. B.

²⁾ Skanderb. Lens Regnsk.

Gaarde og 1 Hus. I 1860'erne havde Byen endnu kun 4 Gaarde, men i 1857 havde de formeret sig til 8 Gaarde og 16 Huse -- ved Knopskydning, kunde man frites til at sige, altsaa derved, at Gaardene var bleven delt.

Ole Mandix til Bisgaard købte 1768 den kgl. Jagtrettighed paa Firgaarde Mark¹⁾.

I 1841 købtes 3 Gaarde i Firgaarde af Proprietær Hviid til Justenborg. Heraf dannedes Dovergaard.

Byen hærgedes 1931 af ikke mindre end 7 Ildebrande. Blandt de brændte Bygninger var Børnehjemmet og 2 Længer af Ingemann Olsens Gaard. Man mener, at Brandene skyldtes en Pyroman.

Skolen, en smuk, gammel straatækt Bygning med Vedbend op ad Muren mod Vejen, er oprettet 1799 paa privat Initiativ.

Dovergaard, den sydligste Gaard i Byen (nu 11 Td. H.) ejedes i forrige Aarhundrede af Niels Hviid († 1866), der 1845 samlede den af flere Bøndergaarde og efter hvem den blev kaldt Hviidsminde. I 1848 forøgede Hans Jensen Gaarden til 14 Td. H. 1860 og 70 hed Ejeren Johann Eduard Weigelt (f. i Altona) og 1871—86 C. Gowertz Jensen, cand. jur., Redaktør og Forfatter, R. af Db. 1888 overtoges Gaarden af Landbrugskand. Jens Christian Jensen, der ved kgl. Resolution har givet Gaarden dens nuværende Navn. Han levede endnu 1912, men Aaret efter tilhørte Gaarden hans Dødsbo, hvorefter L. Jørgensen fra V. Kejlstrup og J. Jørgensen fra Højbygaard solgte den til den nuværende Ejer S. Sørensen.

Karenslund i Firgaarde ejedes i forrige Aarhundrede af Anders Pedersen. Ved Giftermaal med hans Datter gik Gaarden 1852 over til Niels Jørgensen, der i 1873 overdrog den til sin Svigersøn Christian Heinrich Weigelt. Den er nu forpagtet af C. Weigelt.

Marknavne 1683:

Baunbergs Fald, Brentkrogs Fald, Dreusfald, Dybedals Dam, Egeballes Krog, Gaaden, Hyndslunds Fald, Jordholms Fald, Kat-hols-Balle, Kirkebæks Fald, Knapdams Fald, Melvejs Fald, Nyborgs Have, Oiaggers (?) Fald, Skidensiu Fald, Stenkerst Agre, Stenknoldsfald, Tøfteagers (?) Fald.

¹⁾ Rentekammerets Ekspeditions-Prot.

Enlige Bebyggelser.

Lynghoved, øst for Ry Stationsby, ejedes 1863 af Jørgen Andersen. Han overdrog Gaarden til sin Søn, Anders Jørgen Andersen, der endnu har den.

Rugaarde paa Sim Mark er opstaaet af en enkelt Gaard, Rugaard (Raagaard), der 1811 var beboet af Rasmus Nielsen. Han døde 8 Aar efter, og 1832 og 45 ejedes Gaarden af hans Søn, Niels Rasmussen, senere af Jens Nielsen. Denne solgte i 1887 Halvdelen af sin Mark til sin Svigersøn, Jørgen Søren Jacobsen, som derpaa byggede Gaarden Ny-Rugaard. Siden købte han en anden Gaard i Sim og lagde den ind under Ny-Rugaard.

Lillerup, et Hus.

Høvergaard, ejet af Karl Nikolaj Hansen.

Brendstrupgaard (Brandstrupgaard blev udflittet fra Sim By af Anders Nielsen 1784 og har faaet sit Navn efter sin formodede Beliggenhed paa den forsvundne By Brendstrups Plads. Anders Nielsen døde som Aftægtsmand 1833. Fra 1820 ejedes Gaarden af Svigersønnen, Laurs Jensen, 1849—81 af Jens Jørgensen og fra 1890 af dennes Søn, Simon Jensen, der endnu har den.

Mosegaard, ejet af Simon Simonsen.

Marskendal, et Andelsmejeri, oprettet 1878. (Navnet »Maschendahl« paa Vejen fra Firgaarde til Nygaarde nævnes 1702).

Nygaarde var oprindelig kun 1 Gaard. Denne nævnes allerede 1343, da Niels Jonsen (Munk) bekendte at have Nygaard, Gresballe (Skørring Sogn), Stabel og Søballe (begge i Venge Sogn) af Øm Kloster i sin Livstid¹⁾. Efter Reformationen er Nygaard da fra Klostret gaaet over til Kronen. 1575 var den beboet af Søren Michelsen, og 1593 fæstedes den af Niels Jacobsen, der en Tid havde været Skriver paa Skanderborg Slot og senere blev Borgmester i Randers. Han blev ved den Lejlighed indtil videre fritagen for Landgilde, Ægt, Arbejde og anden Tyngde af Gaarden, men maatte ikke befatte sig med den

¹⁾ Æ. d. A. I, 244.

tilliggende Skov, uden hvad han kunde have fornødent til sin Fædrift og nødtørftig Ildebrændsel¹⁾. Han og hans Hustru, Margrethe Christoffersdatter Udsøn († 1595), skænkede 1592 to Alterstager til Dover Kirke (se under denne). 1598 er Nygaard fæstet af Peder Knudsen. Johan Reinholt fik ^{30/12} 1636 Nygaard; den var omkring den Tid beboet af Rasmus Rasmussen, men 1641 omtales Johan Reinholt som boende paa Nygaard. I 1665 havde Christian Fischer til Silkeborg Gaarden i Pant af Kronen, men ^{1/10} 1666 hedder det, at den afdøde Ridefoged ved Skanderborg Slot, Carsten v. Sinden, havde haft Livsbrev paa Nygaard uden Fæste, Ægt og Arbejde²⁾. 1688 beboedes Gaarden af Jens Poulsen og var da ansat til 14 Td., 2 Fdk. efter den ny Matrikel.

Ti Aar efter træffer vi Jægermester (egentlig Hofjægermester) René de la Roche Gallichon som bosiddende paa Nygaard.

Han var en af de mange fremmede Adelsmænd, der kom ind i Landet efter Enevældens Indførelse. I Aaret 1685 har han været Hofjunker, hvilket ses af Ceremoniellet ved Enkedronning Sophie Amalies Ligbegængelse, hvor det bl. a. foreskrives, at »Hestene for Liig Vognen skal føres ved Tøiglerne af efterskrefne Sex Hof-Junchere« — og saa nævnes blandt disse »Rehnert Gallichen de la Roche«. Vistnok i 1690'erne blev han Jægermester i Jylland og fik vel sagtens da Bolig paa Nygaard. Ialfald boede han her 1698, da han sendte følgende fornyede Ansøgning om at blive forlenet med nogle Søer:

»Stormechtigste Konning
Allernaadigste Herre!

Til Eders Kongl. Maj. har ieg for nogen tid siden indgifvet min allerunderdanigste Supplique, om nogle ved Scanderborg liggende Søer, at maatte mig allernaadigst frit forundes, til nogen Vederlag og allernaadigst Erstatning for den store bekostning ieg paa den Proces paa Eders Kongl. Majts vegne mod den Skou Rider allerunderdanigst har anvendt, og for hvilken Eders Kongl. Majt har været saa naadig, og mig nogen

¹⁾ K. B.

²⁾ Topogr. Saml. p. Papir.

refusion allernaadigst tilsagt. Jeg vil allerunderdanigst referere mig til forige allerunderdanigste supplique, og viszeligen forvente derpaa een allernaadigste bønghørelse, der ieg til min død er

Eders Kongl: Mayestetz
 Allerunderdanigste og tropligtskyldigste
 Undersaat og Tiener.
 Nygaard d. 12 April A^o 1698
 René de Laroche Galliehon,«

Al denne Allerunderdanigsthed staar i et passende Forhold til hans Optræden ligeoverfor sine undergivne, mod hvilke han synes at have været en særdeles krasbørstig Herre. Det ser ud til, at Bøder for Udeblivelse fra Ulvejagt tilfaldt de la Roche; dette har formodentlig været en medvirkende Aarsag til hans store Emsighed. En Kone i Viborg stævnedes ham 1700 for et hende tilhørende Skab, som han havde borttaget i et Hus i Skellerup (Linæa Sogn), og Aaref efter klager to Mænd af Træden (Tyrsting Herred) over de la Roche og hans Folk for deres Overgreb. Den ene Mand beklager sig over, at de havde taget hans Kones nye Skørt og den Kjole, han selv skulde bruge, naar han pløjede — »saa vi maa nu snart gaa nøgne«.

I 1702 stævnedes en Person ved Navn Hans Due, der synes at have været Fuldmægtig for Jægermesteren, for sit Forhold overfor denne. En Augustdag i nævnte Aar, da Høstfolkene gik paa Marken ved Nygaard, kom Hans Due ridende hen til dem. Da Folkene spurgte, hvor han skulde hen, svarede han, at han vilde til Nygaard for at han kunde faa sin Afsked. Da sagde en af Mændene: »Rider Eders Vej, I har ingen godt af at komme der«; og i det samme saa de Jægermesteren komme gaaende med en Stok i Haanden. Saa sagde samme Mand til Hans Due: »Dér kommer Herren«, og saa gav han sig til at høste, mens Hans Due red hen mod Jægermesteren. Vidnet, der beretter dette paa Tinget, véd nu intet af, hvad der foregik, før Jægermesteren kaldte paa ham, og da saa han, at Hans Due havde sin Kaarde »dragendis« og »hug runden omkring efter Jægermesteren, og Jægermesteren værgede sig for hannem med sin Kæp«. Vidnet løb nu hen og saa, at Jægermesteren slog Hans Dues Hest med sin Kæp og at H. D. tog Flugten bort, men red saa straks efter med dragen Kaarde mod Jægermesteren, som dog undslap. To Karle blev nu paa Jægermesterens Befaling sendt ud til Hest efter Hans Due, og den ene indhentede ham i »Maschendahls«, hvorved H. D.s Hat og Paryk faldt til Jorden. Imidlertid var Jægermesteren kommen tilstede med

nogle Folk, som han havde væbnet med Bøsser. Jægermesteren gav dem Ordre til at skyde paa Hans Due, men de vilde ikke. En af Bønderne gav dette værdige Svar: »Her Jægermester, jeg har aldrig skjøt en Bøsse af, heller ikke gjør jeg det nu efter hans Befaling«. Saa tog Jægermesteren Bøssen og sigtede mod dem¹⁾).

Man tør vel antage, at Hans Due har haft forstaaelige Grunde til sin Adfærd. Selv om Duer ikke altid er fromme, er man dog paa Forhaand ikke særlig sympatetisk indstillet overfor den hidsige Herre paa Nygaard.

Under Venge Sogn skal vi forlyste os med flere af Jægermesterens Meriter.

Nygaard var 1703 forfalden, og de la Roche fik da Tilhold om at gøre den i Stand. Det oplyses ved den Lejlighed, at Stuehuset bestod af 26 Bindinger, som for nogle Aar siden var opbygget af Jægermesteren — det synes da ikke at være meget solidt gjort. Østen i Gaarden havde staaet et gammelt Hus paa 10 Bindinger, som berettedes at være nedblæst²⁾).

Som Franskmand var de la Roche naturligvis Katolik, men gik 1707 — utvivlsomt i Spekulationsøjemed — over til den lutherske Lære, hvorved saavel han som Stedets Sjælesørger, Hr. Jacob Jensen Müller, høstede Anerkendelse paa højere Steder. De la Roche var gift med Marie Adelaer, der døde paa Nygaard og blev begravet $\frac{8}{3}$ 1698. Han selv gik samme Vej $\frac{26}{4}$ 1712, 69 Aar gl., og blev begravet hos sin Frue under Kirkens Kor.

I 1709 var Nygaard foruden af Jægermesteren beboet af Christen Rasmussen. Da Rytterdistriktet oprettedes, kom Nygaard (da 14 Td. H.) ind under dette og var 1718 beboet af Niels Poulsen, der endnu var her 1732 sammen med Just Andreas Caspersen Høvinghof. 1747 dør Peder Olufsen i Nygaard, og samtidig bor Anders Laursen her. 1757 og 61 bebos Gaarden af Ole Pedersen og Thomas Rasmussen, hvilken sidste dør 1768.

$\frac{29}{7}$ samme Aar udstedtes Bevilling for Ole Mandix, der havde købt Gaarden for 9561 Rdl., og efterfølgende Ejere af de to Nygaarde (Gaarden er altsaa nu delt, skønt »Danske Atlas« samme Aar kalder den

¹⁾ Hjelmslev Herreds Tingbog.

²⁾ Anf. St.

»en eensted Gaard«) og de to Hemstokgaarde at maatte paa lige Maade, som det komplette Sædegaardsejere er tilladt, benytte sig af derværende Skove saavel til Forhandling som til eget Brug¹⁾.

1776 skødede Sognepræst H. P. Lund Nygaardene til Ridefoged ved Silkeborg Jens Grønbech, der (senest 1792) solgte dem til Anders Jensen († 1800). Men Folketællingslisterne for 1787 viser, at her da boede 2 Mænd (Fæstere?), Jens Lauritsen og Søren Rasmussen († 1793). Førstnævnte boede her endnu, da J. Lauritsen døde, og kaldtes da Gaardejer. Hans Datter Gjertrud blev gift med Chr. Hollesen i Ry Mølle.

Gaardene er nu yderligere delt. Den Gaard, der ligger paa den oprindelige Plads, ejedes 1837 af Jens Rasmussen, 1841 af Rasmus Jensen. I 1877 overtoges Gaarden af R. J. Rasmussen efter sine Forældre. Hans Enke har nu Gaarden. Nord for denne ligger et Teglværk.

Vester-Nygaard ejedes 1810—35 af Niels Knudsen, 1835—67 af Sønnen Knud Nielsen, der solgte den til sin Svigersøn, Sognefoged Laurs Jacobsen. Den nuværende Ejer er Laust Jacobsen.

Øster-Nygaard, nu kaldet Nygaardsholm, ejes af Søren Sørensen.

Paa Nygaarde Mark ligger Gravhøjene Ulhøj og Firgaardshøje.

Elmely, en Gaard, ejes af Kristian Jensen.

Fulgsang, en Gaard, tilhører Jørgen Jensen.

Svejstrup Kirkegaard var 1835 og 36 fæstet eller ejat af Søren Nielsen, 1870 af Niels Pedersen og tilhører nu Niels Lemming.

Nørregaard ejedes i forrige Aarhundrede af Jens Christensen. Ved Giftermaal med hans Enke havde Jens Jensen Gaarden 1856—80, hvorefter Sønnen af samme Navn overtog den.

Hemstok, 2 Gaarde og 3 Huse, nævnes $\frac{3}{6}$ 1575, da der udgik aabent Brev om, at Tord Poulsen, der en Tid havde tjent Kongen som Ladefoged paa Skanderborg Slot, i de næste 2 Aar maatte være fri for

¹⁾ Rentekammerets Eksp.-Prot.

Ægt og Arbejde af den Gaard i »Hiemstock«, som han samme Aar havde fæstet og som hans Halvbroder, Jørgen Nielsen, sidst boede i¹⁾. Samme Aar nævnes Rasmus Michelsen i Hemstok. Han har vel beboet den anden Gaard²⁾. Maren Rasmusses, der omtales 1590, var vel hans Kone.

I 1594 klager Margrethe Sørensdatter i Hemstok over, at siden hun blev skiftet fra Løgagergaard (Vrads Herred) til Gaarden i Hemstok, er Størsteparten af hendes store Fæmon død, og hun har ovenikøbet aarlig maattet købe det meste af det Korn, hun skulde give i Landgilde og bruge til sit Underhold. Hun bliver derfor fri for et Aars Landgilde. Fire Aar efter bor Lauritz Nielsen og Jørgen Rasmussen i Hemstok. Førstnævnte fik 1603 ligeledes eftergivet et Aars Landgilde, da hans Gaard var brændt³⁾. Han var her endnu 1609 sammen med Niels Rasmussen, men 1625 og 40 nævnes Morten Jensen og Niels Rasmussen i Hemstok. I 1646 beboedes Gaardene af Morten Jensens Søn, Jens Mortensen, og en anden Mand, hvis Navn jeg ikke har kunnet finde. Om dem hedder det i en Indberetning ^{13/3} 46 om Tilstanden efter den første Svenskekrig: »Waar disze 2 mend i Hembstock slet Jaget fra gaarden och stod øde Vdj 9 Uger, ligger paa Alfar Vey« (Ry—Beringbro Vejen). 1688 boede Lars Jensen og Søren Thomsen i Hemstok, 1699 Christoffer Sørensen. 1709 og 18 var Rasmus Lauritsen Fæster af den ene af Gaardene og Kornet Johan Lorentz Krøger af den anden. Sidstnævnte døde 1720 og blev begravet i Dover Kirke. Hans Enke, Augusta Elizabeth Lange, havde Fæstet efter ham og døde i Hemstok 1748. To Aar efter er Hemstokgaardene beboet af Jens Knudsen og Jacob Rasmussen. Førstnævnte (der ogsaa var her 1741) dør 1750, sidstnævnte 1761.

Medens jeg ikke med Sikkerhed i det foregaaende har kunnet skille de to Hemstokgaarde fra hinanden, mener jeg i det følgende at være paa den sikre Side.

¹⁾ K. B.

²⁾ Lensregnsk.

³⁾ K. B.

Hemstok Vestergaard (12 Td., 5 Skp., 1 Alb. H.) var 1761 fæstet af Søren Pedersen og 1779 og 87 af Ole Pedersen. 1828—57 var Sønnen, Peder Olesen, her. Paa Laden staar hans og hans Hustrus Forbogstaver og Aarstallet 1857, da han altsaa har ladet den bygge. (Hans Søn, Laurs Pedersen, cand. theol, døde i Hemstok ^{27/10} 62). Rasmus Pedersen († 1920) fik 1868 efter Moderen Gaarden, der i 1909 overdroges til Brodersønnen, Peder Pedersen, og en Søsterdatter, hver med en Halvdel.

Hemstok Østergaard (10 Td., 3 Skp., 3 Fdk., 1 Alb.) beboedes 1761 og 89 af Joen Rasmussen (maaske Søn af den Rasmus Nielsen, der døde i Hemstok 1751, 80 Aar gl.). Hans Datter blev gift med Jens Nielsen, hvis Datter, Maren, 1830 giftede sig med Anders Christensen, der fra 1870 overdrog Gaarden til Sønnen, Christen Andersen. Fra 1914 ejes den af Martin Andersen.

I 1783 blev Gaardene udskiftede.

Tingstedet for Hjelmlev—Gern Herreder flyttedes 1727 fra Galten til et Sted mellem Hemstok og Nygaarde, hvor en Lokalitet ved Hemstok Skov endnu kaldes Tingkrøg. Her var ogsaa Tingsted for Skanderup og Ry Birker¹). 1751 flyttedes Tinget fra Hemstok til Skanderborg, hvor det siden har været. Tinghuset ved Hemstok nævnes endnu i Kirkebogen 1790.

Marknavne 1683:

Broksberg Fald, Foldgyden, Gadhøjfald, Kielling-Fald, Lammehaven, Lilleholt, Timmer-Høgh, Tiure-Boren, Vesterfald, Wilfald, Ørshøjs Fald.

I 1731 siges, at paa Hemstok Mark findes en god, stor Tørvemose, hvori de »til Skikkelighed« kan have Tørveskær over 100 Aar²). Det er formodentlig den tidligere omtalte Stormose syd for Hemstok, der her menes.

Ved Hemstok ligger en overpløjet Kæmpehøj, kaldet Øshøj.

¹) C. Testrup: Relation om Tingene, S. 22.

²) Saml. til jydsk Hist. og Top. 3. R. VI, 180.

Nyhaab, en Gaard, der er udskilt fra Hemstok Østergaard, ejes af Chr. N. Hundsholt. Den har nu faaet Navnet Hjelmslevgaard.

Østerlev Hus (nævnt 1791), Hjelmslev Hus (nævnt 1790) og Hedelyst, Huse syd for Hemstok.

Bjestruplund, en Gaard (nævnt 1834), beboedes 1845 af Knud Pedersen og ejes nu af Anker Jacobsen.

Damgaard, ejet af Mikkell Olsen.

Illerup Søgaard ejedes i forrige Aarhundrede af Ole Bertelsen og siden af Sønnen, Bertel Olsen, efter hvem den 1909 arvedes af Christen Andersen i Hemstok. Han solgte 1911 Gaarden til Rasmus Johansen. Nu har Kristen Kristensen den.

Illerup Vestergaard tilhørte 1846 Sognefoged Peder Pedersen Mogensen og solgtes 1876 af Dyk til Forvalter A. Hansen af Stensgaard for 46,400 Kr. Senere ejedes Gaarden af Jacob Jacobsen, der døde 1918, hvorefter Enken nu har den.

Illerup Skovgaard ejedes forhen af Peder Jensen, derefter af Jens Jensen til 1830. Han afstod Gaarden til Svigersønnen, Sognefoged Anders Pedersen, der havde den til 1867, hvorefter dennes Søn, Sognefoged Jens Andersen besad den til 1912. Derefter gik Gaarden, der havde et smukt gammelt Bindingsværks-Stuehus fra 1837, over til den nuværende Ejer, Peder Jørgen Andersen.

Illeruplund, en Gaard, hvis Ejer Jens Pedersen, der var f. i Nygaarde 1831, døde i Illeruplund 1900. Den ejes nu af Peder Andersen.

Skovslund, der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede ejedes af Michel Jacobsen († 1826), derefter 1833 af Jens Jensen, 1834 og 45 af Peder Jensen, siden af Sønnen, Anders Pedersen. I 1906 ejedes Gaarden af dennes Sønner Iver Pedersen 1906 og Ole Pedersen fra 1913.

Karenslund (9 Td., 1 Skp., 1 Fdk., 1½ Alb. H.) byggedes 1837 af Hans Peter Baastrup, f. i Skanderborg 1800, † paa Karenslund 1864. Efter ham ejedes Gaarden 1864—92 af Græae, 1892—1903 af Proprietær Andersen, Ringkloster, der solgte den for 73,000 Kr. til Jens Jensen Brigsted, som endnu ejede den 1920.

Nu har Enkefru Brigsted Gaarden, under hvilken der i 1843 hørte et Teglværk.

Paa Marken ligger den lille Ilsø. En med Bøge-træer bevokset Høj sammesteds kaldes Frederikshøj. Til Gaarden hører 18 Td. L. Skov.

Kristinelund ejedes til 1870 af Blicher Møller, en Slægting af St. St. Blicher, derefter til 1906 af Jacob Nielsen, som overdrog Gaarden til Jacob Chri-

Svejstrup Vandmølle.

stian Mikkelsen Emdal. Han solgte den til den nuværende Ejer Knud Nielsen.

Kejlstrupgaard ejedes i forrige Aarhundrede af Niels Sørensen, derefter af Niels Petersen til 1878, Søren P. Mikkelsen til 1885. Efter ham fulgte Christen Andersen og den nuværende Ejer Søren Laursen.

Svejstrup Vandmølle er for henved 100 Aar siden bygget paa Jord, der har tilhørt en Gaard i Svejstrup By. Manden, der byggede Møllen, hed Søren Andersen. Senere Ejere har været Arnold Sørensen, der efterfulgtes af en Bach. Denne havde kun Møllen

et Par Aar, og efter ham kom Magnus Andersen, der ligeledes kun var her et Par Aar og 1929 solgtes Møllen til den nuværende Ejer Johannes Olsen. Mølleriet blev i Begyndelsen af Verdenskrigen adskilt fra Møllegaarden, der ligger lidt længere Vest paa ved Vejen til Boes, og et nyt mindre Stuehus blev opført ved Siden af den gamle maleriske Møllebygning.

Lidt sydøst for Møllen, hvor Vejen kommer ned fra Svejstrup, udvælder den saakaldte Grevens Kilde, hvorfra Svejstrup By faar sit Vand.

Svejstrup Skovgaard (5 Td., 1 Skp., 3 Fdk., $\frac{3}{4}$ Alb. H.) udflyttedes fra Svejstrup By 1858. Den første Ejer, der anføres, er Simon Andersen, derefter Sønnen, Anders Simonsen, hvis Enke 1865 giftede sig med Christian Nielsen. Han byttede 1878 Gaarden bort til J. P. Madsen Damm, der atter solgte den 1898 ved Byttehandel til Niels Nielsen. Gaarden tilhører nu Jens Stougaard Nielsen.

Svejstruplund kaldes et Boelsted 1832.

Søskovgaard er bygget i 1830'erne af Anders Sørensen. Efter ham fulgte Peder Friis, der 1875 solgte Gaarden til Peder Pedersen. Denne overdrog den atter 1907 til Hans Aaby Abild.

Højlund (8 Td., 4 Skp., 3 Fdk., $2\frac{1}{4}$ Alb. H.) ejedes i Slutningen af det 18. Aarhundrede af Thomas Jensen, derefter af Sønnen, Peter Thomassen (f. 1792, † 1851). Senere ejedes Gaarden af sidstnævntes Svingersøn, Espen Nielsen (f. i Stilling 1819, † paa Højlund 1880), der opførte Bygningerne 1857—58. Hans Enke, Mette Pedersen († 1898), overdrog i 1882 Højlund (300 Td. L.) til Sønnen, Peter Leth Espensen, † 1892. Dennes Enke solgte 1922 Gaarden til H. Sparre Kobbernagel.

Paa Gaardens Mark ligger ikke mindre end 16 Gravhøje; af disse har Gaarden faaet sit Navn. En af disse Høje, lige syd for Ejendommen, har en meget malerisk Karakter, da den er bevokset med store Bøgetræer.

Gertrudsminde, en Gaard, ejedes i forrige Aarhundrede af Rasmus Peter Andersen og fra 1896 af Sønnen, Jens Rasmus Andersen. Nu ejes den af Anders Jørgen Jensen.

I Dover Sogn har ligget flere nu forsvundne Bebyggelser:

Skibing (delt i Gammel-, Vester- og Øster-S.) var en By, der allerede omtales 1239, da Adser Svendsen skødede al sin Rettighed og Ejendom i »Skybingh« til Øm Kloster. 1260 skødede Peder Mogensen til Kronen noget Jord paa Skibing Mark, som hans Fader havde købt af Tøger Hors. 1318 udsteder Niels Andersen Skøde til Øm Kloster paa al sin Ejendom paa Vester Skibing Mark, og 10 Aar efter bortskøder Thor Thygesen al sin Ejendom paa samme Mark. 1362 mageskifter Johannes Socer alt sit Gods sammesteds til Kronen for Gods i Torrild. Fra 1385 have et »foruedtz« Pantebrev af Poul Olufsen, Præst i Aarhus, paa en Gaard i Øster-Skibing¹⁾. 1462 var Anders Jepsen Foged paa Skibinggaard (»Skæbinggaard«). Han var Vidne i den under Mesing Sogn omtalte Retssag mod Lave Brock²⁾. 1490 mageskiftede Kong Hans 2 Gaarde i »Gammell Skipingh« med en Gaard i Elsted og en i Eskerød. En Vidisse fra samme Konges Tid (1481 ?) bekræfter Kong Christoffers Pantebrev paa 2 Gaarde i »Skippingh«. I 1502 udstedte Herman Andreæ, Doktor i Kirkeloven, en Vidisse paa noget Jord sammesteds, som Peder Mogensens Fader skødede til Øm Kloster. 1514 bekendte Poul og Mikkel Knudsen, at de ikke havde nogen Lod eller Del i »Skippingh« eller andetsteds i Dover Sogn³⁾. Endnu 1575 nævnes en Gaard ved Navn Skibinggaard. Den var da beboet af Jens Fisker og regnedes til Øm Klosters Gods⁴⁾.

Hvor Skibing har ligget, vides ikke. Førstelærer Fjelsted i Ry formoder, at Navnene Skephøj og Topskephøje, sydøst for Sim, kan indeholde en Erindring om Byens Navn.

Hjelmslev, den By, der har givet Navn til Herredet, har ligget i Dover Sogn og nævnes i Aaret 1299. Navnet paa en Del af Marken, hvor det saakaldte

¹⁾ Æ. d. A. I, 233—34.

²⁾ Aarhus Stifts Aarb. 1933, S. 50—53.

³⁾ Æ. d. A. I, 233—34.

⁴⁾ Skanderb. Lens Regnsk.

Hjelmslev Hus ligger syd for Hemstok, minder endnu om den. Ogsaa Hjelmslev Kilde, en fordums hellig Kilde (nævnt 1623) i Nærheden af Dover Kirke, erindrer om den forsvundne By. Ved denne Kilde mente Beboerne i 1623 at Byen havde ligget.

Døver har muligvis ogsaa oprindelig været en By, thi i 1267 nævnes »Dofræmark«¹⁾. Fra 1260 var der en Abbed i Øm Kloster ved Navn Jens Dover, som havde dette Tilnavn efter sit Fødested²⁾.

Høm var en Bebyggelse (maaske By) i Dover Sogn. Den er lidt vanskelig i Dokumenterne at holde ude fra Hem i Vorladegaard Sogn. Nedennævnte Data gælder dog sikkert vort Høm: 1318 skødede Niels Truelsen al sin Rettighed i Skov og Mark paa »Hønne« Mark til Øm Kloster. 1327 udstedte Ture Svendsen, hans Broder Peder og deres Søstre Skøde paa al deres Rettighed i »Høm« Mark til samme Kloster, og Aaret efter undertegnede Thor Thygesen et lignende Skøde til Klosteret. Stedet kaldes da »Høm«³⁾.

Bebyggelsen har formodentlig ligget mellem Nygaarde og Hemstok, thi to Høje her kaldtes tidligere Hemhøjene.

Brendstrup har vel været en lille By mellem Svejstrup, Sim og Firgaarde; men den maa i saa Fald tidligt være forsvunden, siden dens Navn i 1578 kun mindes i Forbindelsen »Brendstrup Hede«.

Karlsgaard hed en Gaard, der skal have ligget nord for Nygaarde ved Ravnsø ved den vestre Fod af en stejl, enligt beliggende Knude. Man mener at have fundet Brolægning paa Stedet. Om Gaarden minder ogsaa Karlskilden ved samme Sø (oprenset for en Del Aar siden).

Knudstrup er Navnet paa en Bebyggelse, som muligt har ligget i Dover Sogn. Stedet i »Ældste danske Archivreg.«⁴⁾, hvor den omtales, giver ikke noget meget positivt Holdepunkt, det siger, at »Karleby och Knwstrop oc i [o: 1] mølle, som Henrik Prip hadde,

¹⁾ Trap, 4. Udg. VII, 288.

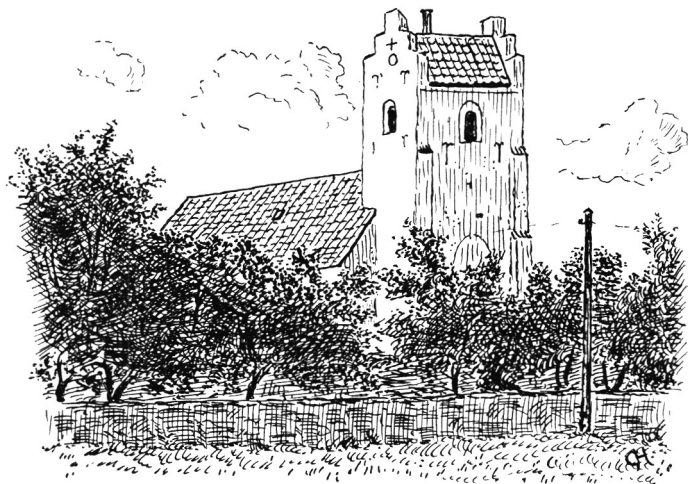
²⁾ Øm Klosters Krønike i Aarh. Stifts Aarb. 1932, S. 104.

³⁾ Æ. d. A. I, 231.

⁴⁾ I, 24.

bleffue kronen aff Danmark til dømpde - Anno medvi« [5: 1406]. I en Randnote oplyses der: »Kallø læn [nemlig Karleby], i Skanderborg læn ligger møllen«. Og i Stedregistret staar der: »Knwstrup, Skanderborg Len (ved Knuds Sø og Bro, Dover Sogn, Hjelslev Herred?)«.

Overgaard, et Navn, der nu ikke mindes mere, har ligget i Dover Sogn. I 1698 døde Christen Sørensen af Overgaard, og 1701 Jens Pedersen, der kaldes Halv-

Dover Kirke.

gaardsmand sammesteds. 1720 nævnes Rasmus Rasmussen og fire Aar efter Søren Jensen.

Dover Kirke.

Kirken er meget højtliggende og (navnlig tidligere) iøjnefaldende, saa den synes at have henledt Iagttagernes Opmærksomhed paa sig. En rejsende Engländer, der kom her forbi 1859 paa Vej til Silkeborg, taler om den »ældgamle, men brøstfældige« Dover Kirke¹⁾, og i 1. Udg. af Trap fra samme Aar hedder

¹⁾ Horace Marryat: A residence in Jutland, the Danish isles, and Copenhagen, II, 21.

det, at Kirken er temmelig stor, »men yderst simpel og skrøbelig«.

Den bestaar af Skib og Kor, Taarn mod Vest og Vaabehus mod Syd. Skib og Kor er fra romansk Tid, vistnok af Al (hvidtet). Syddøren er bevaret. I den senere Middelalder fik Skib og Kor Hvælvinger, og Taarnet og Vaabehuset, begge af Munkesten, tilføjedes. Øverst inde i Taarnet, der før har haft en aaben Bue mod Vest som flere af Egnens Kirker, staar med ophøjede Bogstaver: A T K og derunder noget, der ligner I O Y U. Paa Kirkens Nordside findes 7 murede Støttepiller, paa Sydsiden 3. Kirken har Tegltag.

Altertavlen er i Renæssancestil med et nyere Maleri (Jesus med Martha og Maria). En ældre Altertavle (Opstandelsen) er ophængt over Korbuen. Paa Alterstagerne læses:

ANNO 1592 · IVELLE · AFTEN · HAFVER · NIELS
· IACOBSEN · WDI · NYGAARD · SLODTSSKRIF-
VER · PAA · SKANDERBORG · OCH · HANS ·
KIERRE · HVSTRVE / ERLIG · OCH · VELBIR-
DIGE · MARGRETE · CHRISTOFFERS · DAATER
· SKIENCKEDT · DISSE · LIVSSE · STAGER ·
THIL · DOFVER · KIERCKE · GVD · OCH · KIER-
KEN · TIL · ERE.

Herunder findes to Vaabenskjolde, over hvilke staar henholdsvis N · I og M · C · D. I Mandens Skjold ses to Skraabjælker, i Hustruens en Klokke. — Om Niels Jacobsen og Margrethe Christoffersdatter Udsøn se under Nygaard og iøvrigt Saml. til jydsk Hist. og Top. II, 66—67, hvor det bemærkes, at hendes 3 ugifte Døtre er begravede i Kirken.

Paa Alteret staar endvidere 2 syvarmede Lystemager med Indskrift:

Minde fra Ddm. Lærer H. J. Meldgaard og Hustru ^{14/12} 1902.

Granitdøbefont med Dyrefigurer osv., ligesom i Adsløv Kirke.

Prædikestol i Renæssancestil med Aarstallene 1643 og 1878, Aarene for dens Tilblivelse og Restaurering.

I Koret Epitafium af Sandsten over Præsterne

Anders Michelsen og Niels Andersen Sveistrup med
2 Hustruer samt Børn. Indskriften lyder:

HER NEDEN LIGER BEHR/AFVEN · S · H :
ANDERS MIC/HELSON · FORDVUM PREST / TIL
DOVR OC VENG SOGNE / SOM DØDE DEN 7 FEB:
ANO / 1596. MEED SIN KIERE HVS/TRV ANNE
THOMIS DATER / SOM DØDE — 16 —

HER HVOS ER OC BEGRAFVEN · S:HER/NIELS
ANDERSON · PREST TIL SAME / KIERCKER ·
SOM DØDE — 16 — / MED SINE KIERE HVSTRVER
· S: ANNE / LAVERSDATER DØDE 21 IAN: AÖ
1610 OC / AFLEDE MED HINDE X BÖRRN · DI
V HER / S: LAVERS NIILSZ STVDENT · I KIÖ-
BEN/HAFN BEGRAFVEN · DI FIRE · HER AN-
DERS NIELSZ I VINDIG · DORET · ANNE · OC
· MAREN / NILSDATER · DA LEVINDIS OC S:
KIERST / POVELSDATER SOM DØDE — / 16 —
OC AFLEDE MED HINDE VI BÖRN DI / 2 · DA
HER BEGRAFVEN · DI · 4 · LAVERS / NIELSON
· MED 3 SINE · SÖSKINDE · DA/LEFVER · GVD
GIFVE DEM ALLE DET / EVIGE LIF OC SALIG-
HED · AMEN ·

SYMBOLVM · D: NICOLAI ANDREÆ · MAT:
2 / . . .

/Π/ΤΩΜΑ ΚΑΚΩΔΕΣ ΟΠΟΥ ΤΕΛΕΘΕΙΕΚΕΙΛΙ
ΚΥΛΟΧΕΙ[Α?] /Ω/ΚΥΗΙΕΤΑΙ ΑΕΤΟΙ ΤΑΧΕΩΣ
ΣΥΝΑΓΟΝΤΑΙ ΑΟΛΛΕΙΣ.

Denne mærkelige og tildels forkert skrevne græske
Tekst har den lærde Pastor Ove Chr. Krarup i Butte-
rup med stor Elskværdighed fortolket, saaledes at
den omskrevet med smaa Bogstaver danner følgende
Heksameter:

πιῶμα κακῶδες ὅπου τελεθει (?) ἐκεῖσε κυκλόθεν
ὠκυπέται αἰετοὶ ταχέος συνάγονται ἀολλεῖς.

Indskriften, der synes at være en digterisk Omskriv-

ning af Math. 24,28, oversætter Pastor Krarup i Originalens Versemaal:

Dér, hvor det stinkende Aadsel er lagt (?), did samles trindt om fra hurtigt og tæt sammentrængte de hastigt flyvende Ørne.

Da Hr. Niels Andersen Sveistrup selv er Ophavsmand til Verset, synes det jo at være en aparte Tekst, han har valgt sig.

3 nyere Lysekroner uden Indskrift. Orgel. Paa Pulpituret malede Billeder af Kristus og de 12 Apostle.

Den ældste Klokke var fra Middelalderen. Herpaa skal have staaet: *Venerabilis Abbas Severinus 1512*. Han var Abbed i Øm Kloster, hvortil Kirken hørte¹⁾. Den er siden omstøbt, og Indskriften lyder nu:

SOLI DEO GLORIA · MF · FECIT · IACOB RENDLER · ARH: [ø: Aarhus] STÖBT · ANNO · 1507 · / MIN MUND ER WÜD MIN TUNG ER LANG / IEG KALDER FOLCK TIL KIRKEGANG · ANNO · 1747.

Paa Bjelken over Klokken er udskaaret:

NH S Sv ANNO 1814.

I Kirkebogen findes følgende indført om Klokken: »Anno 1747 i October Maaned blef Dover Kierke Kloke omstøbt i Aarhus og i samme Maaned ophængt paa sin forige sted, dens Vægt er 1 Sk ⌘ 9 c ⌘ 3 ⌘ «.

Ved Taarnets Fod er opstillet to store Gravstene. Paa den ene ses meget slidte Billeder af en Mand med Hustru, vistnok fra det 16. Aarhundrede; Indskriften er ganske udslettet. Paa den anden Sten læses: HER]LIGGER B[E]GRAF/VET [ERLIG OC VELACT?] MAND [RA[SMUS] . . . (Resten udslettet). Forneden findes to Skjolde, i Mandens et sammenstillet R og H, i Hustruens Kristi Monogram.

Ved Kirkegaardsmuren har staaet Halvdelen af Margrethe Christofferdatter Udsøns Gravsten († 1595). Ved mit sidste Besøg paa Stedet kunde jeg dog ikke finde den.

Ovennævnte Præst, Niels Andersen Sveistrup, meddeler 1623 i en latinsk Indberetning til Dr. Ole Worm

¹⁾ Danske Atl. VI, 196.

følgende Sagn om Oprindelsen til Dover Kirkes Navn. Beretningen har han, som han skriver, fra sin Fader, Hr. Anders Michelsen, Næstformanden i Embedet. Denne havde »efter Rygte« hørt, at Kirken er bleven kaldet saaledes¹⁾, fordi en vis Ridder ved Navn Hjelm paa en Rejse var kommen til det Sted, hvor Kirken nu staar, og dér havde truffet en pløjende Bonde, som havde delt sin Havre med ham, da han var meget sulten. Til Løn for denne Gæstfrihed dræbte Ridderen Bondens syv Fjender. Da dette blev bekendt, paalagde Paven ham som Bod at gaa omkring med en Tiggerpose og samle Almisser ind. For disse Penge byggede Ridder Hjelm Dover Kirke. Det berettes ogsaa, at den berømte Herluf Trolle, medens han var forlenet med Ringkloster, har bortført Hjelms Sværd til Herlufsholm. Paa Sværdet fandtes denne latinske Indskrift i Heksameter: »Hoc nocuos hostes septem necat ense vir unus« (∅: Een Mand har med dette Sværd dræbt syv farlige Fjender).

Et andet Sagn fortæller, at Beboerne i Sognet ikke kunde blive enige om, hvor Kirken skulde ligge. Man fandt da paa om Aftenen at slippe nogle Stude løs, og der, hvor man traf dem den næste Morgen, skulde Kirken bygges. Man fandt da Studene gaaende i Dynd, hvor nu Kirken staar, hvoraf Navnet (Dover

Dynd). En anden Version lyder saaledes: Da man ikke kunde bestemme Kirkens Beliggenhed, siger en gammel Kone, at de skal binde to Kalve sammen og bygge Kirken, hvor Kalvene næste Dag fandtes. Man fandt dem da paa den vilde Hede ved »Dawer-dagstid(!)«²⁾.

¹⁾ I Indberetningen (trykt i Danske Saml. 2. R. VI, 155—56) kaldes Kirken hele Tiden Voer Kirke, og i Registret til Bindet staar der: »Voer (nu Dover) Kirke«. Dette beror imidlertid paa en Fejllæsning, thi i Originalen (nu i Rigsarkivet) staar der Dover med et lidt skødesløst skrevet D. Navnet Voer vilde heller ikke have givet nogen Mening i Sammenhængen (∅: Dover = Davre).

²⁾ D. F. S. 2159.

Sognepræster til Dover og Venge.

(Venge blev 1914 udskilt som selvstændigt Sognekald).

(1380—99).? Palno Jensen, Præst, udstedte 1380 et latinsk Skødebrev paa hvad Rettighed, der tilfaldt ham efter Inger, Niels Gødsens Hustru, i Haarby Mark, og 1399 et Gavebrev paa al sin Jord paa samme Mark¹⁾.

Da Hr. Palno synes at være nær knyttet til Eggen, kan han maaske have været Præst i Dover eller Venge.

(1573—84). Anders Michelsen nævnes 1573, da han beklagede sig over, at der gjordes ham Hinder paa Renten af hans Annekspræstegaard i Venge, hvorfor Claus Glambech, Lensmand paa Skanderborg Slot, fik Ordre fra Kongen om at skaffe ham hans Ret²⁾. ^{17/5} 1584 var han blandt andre Præster fra Herredet tilstede i Hørning Kirke i Anledning af Kongehyldningen³⁾.

1616. Jens Jensen. ^{3/11} 16 fik Mag. Hans Staffensen kgl. Missive om at indtage Sognepræst til »Svexstrup« Sogn Hr. Jens Jensens Søn i Sorø Skole⁴⁾.

16 . . —(23). Niels Andersen Sveistrup, † senest 1631. En Søn af ham er den »Andreas Nicolai Sueistrup«, der 1617 blev indskrevet ved Kommunitetet og siden blev Præst i Vinding (se iøvrigt under Dover Kirke).

1631—54. Michel Rasmussen. Hans Kaldsbrev blev udstedt i Sveistrup ^{30/1} 1631 af 8 Kaldsmænd, hvoraf de 4 var fra »Hoffuidt« (Dover) og de 4 fra Venge Sogn; hvilke 8 Mænd efter Fuldmagt af Menigheden i Dover—Venge i Stedet for Hr. Niels Andersen (»hvis Siæll Gud haffuer i de leffuende Lande«) udvalgte Hr. Michel Rasmussen, efter at de havde hørt hans Prædiken ^{30/1} i Provstens, Mester Jørgen Pedersens Nærværelse i alle Kirker (i Herredet?!) og tilsidst i Hovedsognet — »dog hvis hand kiendis duelig oc dyctig der till aff voris elskelige Biscop«⁵⁾.

^{5/12} 1654 paategnede Hr. Michel i Skanderborg dette Brev, at saasom han af Køds og Blods Skrøbelighed i hans Ægteskab havde forset sig mod det 6. Bud med Anna Michelsdatter, f. i Skanderborg, medens hun var i hans Tjeneste, saa vedgik han nu sin Skyld, bad Bispens, Rigens Marsk, hans verdslige Øvrighed om Forladelse og Tilgivelse og bad om at maatte forskaanes for Proces samt lagde sit Kaldsbrev frivillig i Bispens Hænder »och mit Kald affslaaer, som dog er forbrudt«⁶⁾.

1654—80. Peder Fabiansen Bredal. Han skriver: »Jeg Uværdig, Som blef Kaldet A. 1654 Dnica 4. Adventus, effter

¹⁾ E. d. A. I. 232.

²⁾ Rørdam: Danske Kirkelove II, 217.

³⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. II, 207.

⁴⁾ K. B.

⁵⁾ Se Hübertz: Aktstykker II, 59.

⁶⁾ Sst.

att Jeg tilforn hafde verit Med Tiener i det H. H. [o: højhellige] Embede till Kierte Kiercke i Bag Herridt i Fyen paa et aars tjd¹⁾. 1661 var han Medunderskriver paa Enevolds-Arve-regeringsakten²⁾.

1680—88. Niels Pedersen Bredal.

1689—92. Iver Johan Pedersen Bredal. G. m. Karen eller Maren Nielsdatter, f. i Assens paa Fyn c. 1631, begr. i Dover Sogn ^{11/3} 1709.

1692—1730. Jacob Jensen Müller (S. af Købmand i Aarhus Jens Jacobsen M. og Anne Christend. Spliid). Han har skrevet nogle teologiske Afhandlinger samt oversat Bøger i samme Videnskab, mest fra engelsk. Blandt hans egne Produkter er »Prædikener over St. Jacobi almindelige Epistel, som udi otte Aar til Maanedes Bededags Prædikenere er holdene for Dower og Wenge Meenigheder«. Af disse Skrifter er kun trykt: [W. Cowper:] Een Uges Samtale eller Conference imellem een catholisk Christen og een romerske Catholick, angaaende nogle Forskiæl udi deres Religioner.« Kbh. 1722. Dette Skrift har Müller oversat og forsynet med en Fortale. Bogen dedicerede han til Jægermester de la Roche Gallichon, der, som vi før har hørt, gik over til den evangeliske Lære.

Hr. Jacob Müllers Indførsler i Kirkebogen er ofte ejendommelige, f. Eks. naar han ved en Rytter Søren Berthelsens Død 1705 skriver: »morte inopinata occubuit, a tali mortis genere libera nos Domine!« (Han omkom ved en uformodet Død, fra en saadan Dødsmaade befri os, o Herre!) Eller da en Husmand af Boes, Peder Madsen, døde i November 1717: »han blef udj et turbulent Vejrlig til døde ihielslagen af et Træ som blæste ned paa ham i Boos Skov«.

G. m. Karen Nielsdatter Friis, en Præstedatter fra Skorup, f. c. 1631, begr. ^{11/3} 1709. En Datter, Mette Haarboe, blev begr. ^{3/4} 1705; en anden Datter, Cathrine, blev gift med Sogne-degn i Venge, Laurids Schmidt.

1730—41. Niels Friis Jacobsen Müller, g. m.
Terkilsdatter Nissen.

1741—45. Niels Christensen Holst, kaldet ^{24/8} 41. »Harde været Sognepræst paa Thunøe, men som Indkomsterne der ere ganske ringe og han ey kunde komme til rette med Beboerne, forlod han Kaldet, og blev antaget til Interims Præst til Laurberg og Leerberg, indtil Processen kom til Ende imellem Patronerne, Hvem der skulde kalde. Her til blev han kaldet paa den Maade, at betale aarlig 100 Sld: til Sogne Præsten i Rye. Han døde i Januar 1746³⁾.

Biskop Niels Hygum giver ham 1743 dette lidt snørklede og uklare Skudsmaal: »Sognepræsten Niels Holst prædikede samme Dag [^{10/6} 43] over 1. Pet. 2.2. heel opbyggelig og grun-

¹⁾ Hjelmslev Herredsbog 1687, Landsarkivet i Vib.

²⁾ Suhms nye Saml. I, 266.

³⁾ Lachmanns Manusk., Horsens Statsskoles Bibl. — Holst opgives i Kirkebogen at være begr. ^{29/12} 1745, 45 Aar gl.

dig, thi hand virkelig er en god Mand, der ved ald sin eenfoldighed besidder et stort dyb af aandelig Viisdom og forstand, ved ald sin fattigdom [!] i Aanden er særdeles aanderig, og af dem, der kand gjøre mange rige, saa at endog verden kand kiende, at hand, om ellers nogen, er en exemplarisk Lærere, men hans legemlig helbred er ved hans langvarige forblivende paa det lidet land Tunøe, formedelst den skarpe Luft, usunde Vand, Kuld og allehonde mangel næsten fordervet og tilsat. I den korte tid og ikke fuldt et Aar hand hafde været her paa stedet, hafde han allerede gjort god frugt, og kand ventes meere, om Gud sparer ham Livet, thi ungdommen svarede til deels forstandig«¹⁾).

G. m. Anna Maria Nielsdatter Ursin.

1746—70. Frederik Georg Samuelsen Beaufin. Var først Skibspræst. Han spiller en betydelig Rolle i Edv. Egebergs Roman »En Præsteskabne«.

1770—1808. Jes Fæster, g. i Aarhus $\frac{6}{2}$ 1771 m. Charlotte Sophie Pischard. Børn: Friderich, f. 1773, begr. $\frac{25}{5}$ 79; Lovise Charlotte, f. 1774, begr. $\frac{14}{3}$ 88; Friderica; Elizabeth; Hans; Margaretha.

1809—18. Johan Henrik Petersen, g. ¹⁾m. Caroline Frederikke Dorthea Sadolin, ²⁾ Maren Meier, f. $\frac{18}{8}$ 1774, † 1839 (D. af Verner M., Sognepræst i Skjolde, og Christine Elisabeth Saaby).

1819—50. Christian Nicolai Pingel. Ombyggede Præstegaarden 1820—23. G. m. Anna Maria Ponsaing. Børn: Johan Christian; Anne Johanne Dorthea; Nicoline Marie; Georgia Juliane Caroline; Kirstine Sophie Marie Josephine.

1851—61. Herman Peter Gudme Bruun, g. m. Lucie Charlotte Andresen, † $\frac{1}{7}$ 1890. Hun stiftede 1867 et Legat paa 500 Rdl. til de trængende.

1861—73. Nicolai Frederik Severin Michelsen, g. m. Aine Augusta Gottlieb. Deres Børn stiftede 1890 et Legat til Vedligeholdelse af Forældrenes Gravsteder paa Dover Kirkegaard. Datter: Elisabeth, g. $\frac{22}{4}$ 1880 m. Henrik Henning Ring, Bankkontorchef i København.

1873—79. Jes Mygdal, g. ¹⁾m. Charlotte Thorkilsen, ²⁾Anna Birgitte Christiane Jensen.

1879—98. Anders Jensen, g. m. Julie Aline Ludovika Iversen. — Om ham skriver Forfatteren Palle Rosenkrantz: »Pastor Jensen var en højst mærkelig Mand, sandt at sige mere hjemme i sine Stalde og paa Kvægmarkederne i Skanderborg end i Kirke og Skole. Han havde Ord for at tage en høj Snaps, men han forstod sig ypperligt paa Svin og Kreaturer I mange Aar maatte Sognet drages med Pastor Jensen, til han endelig blev forsat til et øde Hedekald, hvor han helt forsumpede Det blev Pastor Jensen, der holdt Ligtalen over Onkel Gottlob [Rosenkrantz til Sophiendal], da han i 1884 lukkede sine Øjne. Jeg husker hans Ord

¹⁾ Indsendte Visitats-Beretninger fra Biskopperne 1738—91.

i hans forunderlige snørklede Ligtale: »Venner, naar vi nu vandre rundt mellem »Gravenstenerne«, saa vil vi sige, her hviler et Menneske, en Mand, en Adelsmand, en Baron, en Kammerherre, Geheimeraad og Storkors af Dannebroke, i Sandhed en ædel Aand«.

Af denne pudsige Omskrivning af Paludan-Müllers Ord i Adam Homo, vilde min gamle Onkel selv have smilet, om han havde hørt den. Pudsigt virkede det ogsaa, naar Pastor Jensen under Gudstjenesten talte fransk med udpræget jydsk Akcent. Jeg husker den Vending: »Suivant ce poing de vu ordinære«, der sikkert har været af betydelig opbyggende Værdi for Bonden i Dover, Venge, Jaungyde og Hemstok.⁽¹⁾ 1898—1931. Victor Emanuel Rechenдорff, tog Afsked 1931 og bor nu i Birkerød. G. m. Sophie Caroline Andersen. 1931—. Harald Claudius Theodor Meincke, g. ¹)m. Carry Gudrun Mencke, ²)Helene Catharina Albers.

Sognedegne til Dover og Venge.

(Disse boede i Venge).

16 . . Just Jensen, g. m. Helvig Laborisdatter, der endnu levede 1698.

1677—98. Christen Jensen Gielov, f. c. 1621, kaldet ²²/₁ 77.

Det er ham, hvormed der 1687 skrives: »Degnen, som er Substitut, haver et lidet jordløst Hus og Degnebolig i Veng, nyder af fornævnte Sogn ikke som hans Formand, eftersom en Del af Sognefolkene er forarmede«⁽²⁾. Begr. i Venge Kirke ⁷/₂ 98.

1698—1708. Peder Poulsen, f. c. 1656. Hans Degnebol blev synet 1698, da det var brøstfældigt⁽³⁾. Begr. ²⁰/₇ 08. G. paa Harlevholm ²⁶/₇ 99 m. Magdalene Nielsd. Fog, f. c. 1672, D. af Provst F. i Storning⁽⁴⁾. Søn: Niels Fog, begr. ²⁵/₆ 1700, 12 Uger gl.

(1710)—32. Gregers Sørensen Rostow, f. c. 1669 (S. af Søren Jensen R., Sognepræst til Feldballe og Nødager, og Maren Jensd.). Betalte 1710 i Ekstraskat af en Paryk 1 Rdl., af en Tjenestepige 2 Mark. Begr. ²⁰/₃ 32. G. m. Formandens Enke, begr. ¹⁰/₅ 31. (1716 var Jens Hansen Degnens Substitut og boede i Svejstrup).

1732—68. Laurids Schmidt, tillige Skoleholder i Venge. »Forestaar [1739] sit Embede i alle Maader forsvarligt og fører et kristeligt Levned. Har Degnebolig«. Levede 1772 som Pensionist. G. i Dover Kirke ²³/₉ 32 m. Cathrine Jacobsd. Müller, døbt ⁶/₄ 02 (D. af Sognepræsten), begr. i Venge ²/₄ 68. Af Børnene kender jeg kun Jacob, der blev Skoleholder i Svejstrup (se nedenfor).

¹) Palle Rosenkrantz: Junkerdrømme, S. 210—11.

²) Hjelmlev Herredsbog 1687.

³) Tingb.

⁴) Aarh. Stifts Aarb. 1921, S. 63.

- 1768—70. Nicolaj Knap, kaldet $\frac{30}{7}$ 68.
 1770—(1812). Jens Serridslev, »Husmand og Sogndegn«, f. c. 1735, kaldet $\frac{28}{5}$ 70. Han fik aarlig 1 Skp. Rug af hver Halvgaard i Sognene. G. m. Maren Jensdatter, f. c. 1749. Datter: Mette Marie. (1801 var Christen Johnsen Degnens Substitut).

Lærere ved Svejstrup Skole-

- 17 . . —32. Poul Michelsen, beg. $\frac{7}{5}$ 32, 39 Aar gl.
 17 . . —43. Michel Gram, begr. $\frac{16}{5}$ 43, 31 Aar gl.
 (1746—54). Jens Lassen Windelboe. Han er formodentlig den unævnte Skoleholder i Svejstrup, paa hvis Flid, Lydighed og øvrige Forhold Sognepræsten 1743 intet havde at klage¹⁾. G. m. Birthe Sørensdatter, f. c. 1724, begr. $\frac{16}{6}$ 54. Børn: Margrethe, begr. $\frac{6}{11}$ 46, 13 Dage gl.; Niels Holst, begr. $\frac{1}{1}$ 1748, 8 Uger gl.
 17 . . —66. Jens Rasmussen, f. c. 1715, begr. $\frac{10}{8}$ 66.
 (1773—74). . . . Schiørring. Hustruen omtales som Fadder 1773. Hun var formodentlig den 78-aarige Skoleholderske Johanne Jensdatter, der 1787 »lever af hendes Børns Godhed«²⁾. Søn: Christen, begr. $\frac{27}{11}$ 74, 7 Maaneder gl.
 (1787—1801). Niels Jensen, f. c. 1741, g. ¹⁾m. Maren Andersdatter, f. c. 1732, begr. $\frac{14}{3}$ 98, ²⁾m. Anne Jensdatter, f. c. 1755.
 18 . . Niels Ring (maaske = Niels Jensen). Var først Tjener paa Vengegaard, hvis Ejer indsatte ham i Embedet. »Han var så hård, te da han en Gang straffede en tøs, forkede han klæderne op om hende og satte hende med den bare ende op på den gloende kakkellovn en tid, så kjødet var halvt forbrændt, da hun kom ned igjen. Men så blev han for gammel, og børnene drev spot med ham, de stak hans stol fuld af knappenåle«³⁾.
 1818—(50). Søren Sørensen Juul, f. i Virring c. 1786 (Søn af Skoleholder Søren Rasmussen J. og Zidsel Sørensd.), først Skoleholder i Firgaarde, var 1834 Enkemand. »Det var en dygtig mand, men stræng, og når han blev gal, så slog han knægtene sammen i en dyng og så trådte han oven på dem med hans læppede træsko, og så råbte han: »I Satans ulveunger!« Men ihvor strigs han var, gjorde de alligevel kunster, det gjorde knægtene«⁴⁾.
 G. ¹⁾m N. N., ²⁾m. Ane Marie Christiane Dyrbye, f. i København c. 1801; var 1834 Husholderske i Svejstrup Skole. Børn: Michael Nicolai, f. $\frac{10}{8}$ 1841; Christian Nicolai Marius, f. $\frac{14}{3}$ 44, † $\frac{2}{8}$ 45; Cecilie Marie; Inger Dorthea; Marie Sophie.

1) Indberetn. af Biskop Hygum.

2) Folketællingslisterne.

3) Evald Tang Kristensen: Det jydsk almueliv, VI, Nr. 639.

4) Anf. St.

Lærere ved Firgaarde Skole.

1801. Niels Herlevsen, f. c. 1783, »læser for Børn i Byen«, var 1801 ugift.
- (1813)—18. Søren Sørensen Juul, 1818 forflyttet til Svejstrup (se dér).
- 1818—19. E. Chr. Müller blev $\frac{26}{7}$ entlediget efter eget Ønske, da han ikke kunde eksistere for den ringe Løn, han fik, og derfor søgte Plads som Huslærer.
- (1819—20). Peder Hansen Ulkjær, er »ret duelig til sit Embede, viser Nidkærhed for samme og sædelig Opførsel ude og hjemme«. $\frac{17}{4}$ 20 ansøger han om at faa en fast Skolelod udlagt til Skolen.
- (1821—55). Wilhelm Gyrsting, f. c. 1790 (Søn af Distriktskirurg G. i Skanderborg). Var tidligere Købmand. »Han fører et moralsk, godt Levned« (1821). »Hans Forhold er meget godt — og om end hans Skoles Børn ikke altid gøre den bedste Fremgang, saa viser han dog baade Lyst og Flid«. (1832). $\frac{1}{10}$ 47 konstitueredes Thiesen for ham og $\frac{30}{11}$ 55 N. Madsen.
- G. m. Karen Kaae, f. c. 1781, † senest 1845. Plejedatter: Jacobine Jørgensen.
- 1858—59. Niels Madsen (kaldet »lange Madsen«), f. i Ammitsbøl $\frac{18}{4}$ 1828, dimitt. fra Jelling 55, derefter Andenlærer i Hedensted og Firgaarde, blev $\frac{30}{1}$ 55 Lærer i Eriknaur, $\frac{12}{1}$ 58 i Firgaarde, $\frac{19}{10}$ 59 i Framlev, $\frac{2}{11}$ 64 i Kattrup, Koldt Sogn, tog Afsked $\frac{1}{1}$ 93, † i Odder $\frac{13}{3}$ 1914. Virkede meget for Fjerkræavl. — G. $\frac{1}{9}$ 1863 m. Kirsten Pedersen, f. i Stjær $\frac{1}{8}$ 42, † i Odder $\frac{27}{10}$ 1910.
- 1859—c. 79. Mads Christian Madsen, f. i Thorsted, Vejle Amt, c. 1833. »Flittig, duelig og meget sædelig« (1870). Rejste til Kalifornien.
- 1879—88. Hans Hansen Dall, en Sønderjyde fra Jels Sogn, senere Lærer i Sondrup.
- 1888—1926. Johannes Madsen Ørnsberg, f. $\frac{24}{3}$ 1861 (S. af Sognefoged M. Rasmussen i Skjoldedelev), dimitt. fra Blaagaard 1886, kaldet $\frac{6}{9}$ 88. Er Forfatter til en Del Fortællinger, særlig i jydsk Dialekt. † $\frac{3}{9}$ 1930.
- 1926—. Jens Anker Kristensen Hillgaard, g. m. Ulla Anna Britta Schrøder.

Lærere ved Bjestrup Skole.

- (1866)—72. Jens Aller Clementsen Kirkegaard, f. i Gellerup Sogn 1826, udvandrede i Efteraaret 1872. G. m. Dorthe Madsdatter, f. sst. 1828. Børn: Ellen Masserine (!) og Birgine Clemine.
- 1873—93. Anders Jensen Meldgaard, f. i Hvinningdal $\frac{23}{1}$ 1844, var i sin Barndom Faarehyrde, senere kom han paa Blaagaard Seminarium, hvorfra han blev dimitteret. I København blev han paavirket af Grundtvig, og som Lærer (en Tid i Emborg) fik han stor Indflydelse paa Egnens Kultur

og Aandsliv. Han fik oprettet baade Læse-, Skytte- og Sangforening og forberedte Jordbunden for en Højskole. Under Pseudonymet »Sigurd Lind« har Meldgaard skrevet en Række historiske Romaner, af hvilke bl. a. »Ved Mossø. En Fortælling fra Klostertiden« (1882) og »Krumstav og Kongespir« (1884) vidner om hans dybe Interesse for Egnens historiske Minder. Han døde som Dbm. i Bjestrup Skole $\frac{6}{12}$ 1893.

G. m. Nielsine Marie Munch, f. $\frac{16}{10}$ 1844, † $\frac{29}{11}$ 1923, der 1902 skænkede to Lysestager til Dover Kirke. Ingen Børn, men en Plejedatter, der blev gift med Lærer Lassen i Hylke. 1894—1912. Peter Emil Sørensen, f. i Lyngby i Djursland $\frac{9}{7}$ 1870 (Faderen Murer), dimitt. fra Silkeborg 1888, Lærer i Gram 1891, fra 1912 i Stilling. G. 1901 m. Nielsine Marie Pedersen af Illerup.

1912—. Aage Christensen Damgaard, g. 1) m. Bergthora Bitsch Lauritzen, 2) Amalie Aagesen.

Lærere ved Boes Skole.

1834 var Niels Jørgensen, f. 1813, Vinterlærer i Boes.

1860. Peter Brostrup Nicolaisen, f. i Linaa 1797, var konstitueret 1860. Han var vistnok den ueksaminerede »Per Kusk«, der havde dette Tilnavn, fordi han havde været Herskabskusk. G. m. Ane Katrine Jensen, f. i Ousted Sogn 1794.

1866—99. Niels Jensen, f. i Dons $\frac{13}{12}$ 1831, † i Ry Stationsby $\frac{5}{6}$ 1919. G. m. Marie Dorthea Møller, f. i Kolding $\frac{3}{8}$ 1830, † i Ry Stby. $\frac{20}{7}$ 1901. Datter: Mathilde, f. $\frac{8}{8}$ 1856, † i Ry Stby. $\frac{23}{3}$ 1929.

1899—1907. Peder Christian Sørensen, f. paa Oldrup Mark, Hundslund Sogn, $\frac{4}{9}$ 1875, kom til Vrigsted Højskole og blev dimitt. fra Silkeborg 1897, var derefter Vinterlærer i Gylling, indtil han $\frac{21}{3}$ 99 blev kaldet til Boes. Er nu Lærer i Ellested paa Fyn.

1907—13. Søren Jørgensen Gravengaard, f. i Trebjerre, Hvirring Sogn, $\frac{26}{8}$ 1877, dimitt. fra Gedved 1900, Vinterlærer i Østergaard, derefter Andenlærer i Ramme og Hedensted og Enelærer i Nørskov, kaldet til Boes $\frac{14}{6}$ 1907, til Funder By-skole $\frac{1}{4}$ 13.

1913—16. Aage Boesen, f. i Høgsholt Skole, Hover Sogn, $\frac{5}{5}$ 1885, var først Snedker, kom saa paa Skaarup Seminarium, hvorfra dimitt. 1910. Var derefter Lærer ved Opdragelsesanstalten Gelsted Skolehjem, siden ved Holsted Efter-skole. Kaldet til Boes $\frac{1}{6}$ 13, til Brendeskov ved Svendborg $\frac{1}{6}$ 16.

1916—. Johannes Olsen, g. m. Anna Krogh.

Andre Personalialia i Dover Sogn:

Ane Kirstine Adsløv, Jordemoder i Svejstrup 1834; Niels Buch, Gaardbruger i Illerup 1834 (g. m. Mette Poder); Ane Cathrine Lisbet Jochumsdatter Denche, Enke efter Jens Andersen, † i Alken 1769; Ernst Ludvig Denche, Gaardmand i Alken, † 1763;

Løjtn. Ehemanns Frue af Sim Magdalene Greven, † 1696; Karen Ingerslev, Tjenestepige i Svejstrup Præstegaard 1834 (flere af samme Navn i Svejstrup); Hans Fæster, Raadmand (Præstens Fader), begr. i Dover Sogn ^{11/5} 1777, 72 Aar; Sophie Fæster (Præstens Søster) i Svejstrup Præstegd. 1801; Jørgen Gall i Illerup 1581; Christoffer Gavter (?) i Sim c. 1660; Johan Otto Hack, Kyrassér, f. i Frankfurt a. M., † i Illerup 1710; Anders Herluf, Husmand i Firgaarde, † 1807; Herman Michelsen Hertz's Datter, † 1705; Maren Hollands af Firgaarde, † 1760; Rasmus Kald i Svejstrup 1786; Christiana Knoff, Husjomfru i Svejstrup Prgd. 1801; Jens Pedersen Lang af Illerup 1702; Cathrina Langdal, † 1717, 65 Aar gl.; Peder Pedersen Lemming, Dyr læge i Firgaarde 1811; Søren Litmo af Illerup 1785; Jens Madsen, »Sloz-fogit«, boede i Boes 1581; Jacob Nagel i Firgaarde 1717; Mads Rali i Sim 1581; Johan Wilhelm Baron v. Rehbinder, Major ved Landeværnet, † i Dover Sogn ^{3/7} 1810, var samme Aar kommen fra Aldrup Mølle; Christian Reinard, Rytter i Boes, »Antea Calvinianus«, † 1694; Christian Roose, Rytter sammesteds, † 1699; Friderich Serritzlev, Saddelmager sst. 1801, g. m. Ingeborg Bagge; Søren Sinding i Illerup 1801; Anders Stadz, † 1795, »udentvivl en Russer af Fødsel, der i mange Aar med Betlerie har faaet sin Føde her i Sognet, som alle med en god Villie har givet ham; Klæder behøvede hand ikke, da hand nesten gik nøgen« (Kirkebogen); Jørgen Storch i Bjestrup, † 1742; Hans Christian Terschov, Husmand i Sim 1808; Lauritz Trolle af Illerup 1780; Jacob Weinhoff af Firgaarde 1701; Erik Nielsen Winther af Svejstrup, † 1748.
